

Kommunal sektor

Långsiktig finansiell analys

Ekerö kommun 2015-2030

november 2016

pwc

Henrik Berggren
Senior Manager
Direkt: +46 (0)10 212 62 71
henrik.berggren@se.pwc.com

Joanna Hägg
Manager
Direkt: +46 (0)10 212 59 57
joanna.hagg@se.pwc.com

Karl Värja
Manager
Direkt: +46 (0)10 2126793
karl.varja@se.pwc.com

PricewaterhouseCoopers LLP,
Torsgatan, 21SE-113 97 Stockholm, Sweden
T: +46 (8) 555 33 000
Öhrlings PricewaterhouseCoopers AB
Säte/Reg Office: Stockholm
Org nr/Reg No: 556029-6740
www.pwc.com/se

Katinka Madsen
Ekonomichef
Ekerö kommun

2016-11-17

Katinka!

Vi har härmed nöjet att översända dig den slutgiltiga rapporten avseende Långsiktig finansiell analys 2015-2030.

Vi vill tacka för förtroendet och hoppas ni är nöjda med vår insats.

Återkom gärna med frågor!

Vänliga hälsningar,

Henrik

Joanna

Karl

Innehåll

1	BAKGRUND OCH FÖRUTSÄTTNINGAR	4
1.1	Uppdrag	5
1.2	Tillvägagångssätt och metod	7
1.3	Samhällsekonomiska förutsättningar	10
1.4	Skatteintäkter	16
1.5	Kommunalekonomisk utjämning	20
1.6	Kommunens finansiella mål	35
2	FRAMSKRIVNING	37
2.1	Kommunal verksamhet och befolkningsförändringar	38
2.2	Behovsutveckling	45
2.3	Investeringar	52
2.4	Verksamhetens kostnader	56
3	EKONOMISKT UTFALL	64
3.1	Pensioner	65
3.2	Intäkter från skatter och utjämning	71
3.3	Avskrivningar	76
3.4	Utveckling av kostnader och intäkter	78
3.5	Kassaflöde och finansieringsbehov	83
3.6	Finansiella nyckeltal, resultat- och balansräkning	89
4	UTMANINGAR	94
5	APPENDIX	97

BAKGRUND OCH FÖRUTSÄTTNINGAR

Uppdrag

Bakgrund och uppdrag

Ekerö kommun önskar genomföra en ekonomisk långtidsprognos för åren fram till och med 2030.

Analysen ska ta sin utgångspunkt i den demografiska utvecklingen och omfatta de investeringsbehov i till exempel skolor, äldreboenden och förskolor som föranleds av utvecklingen.

Därefter ska en beräkning av det ekonomiska resultatet göras, baserat på den demografiska framskrivningen och SKL:s senaste bedömning av samhällsekonomin.

Analysen kompletteras med uppgifter om pensioner, avskrivningar på befintliga anläggningstillgångar samt finansiella kostnader och intäkter till och med 2030.

Sammantaget ska investeringsbehovet för den skattefinansierade verksamheten fram till och med 2030 belysas.

En särskild analys görs av kommunens framtida kassaflöde för att bedöma hur investeringarna ska finansieras.

Tillvägagångssätt och metod

Tillvägagångssätt

Framskrivningen tar sin utgångspunkt i kommunens befolkningsprognos. I denna ligger antagande om dödstal, födelsetal samt in- och utflyttning.

Utifrån denna befolkningsprognos beräknas det så kallade demografiska trycket, både på drift- och investeringsekonomin.

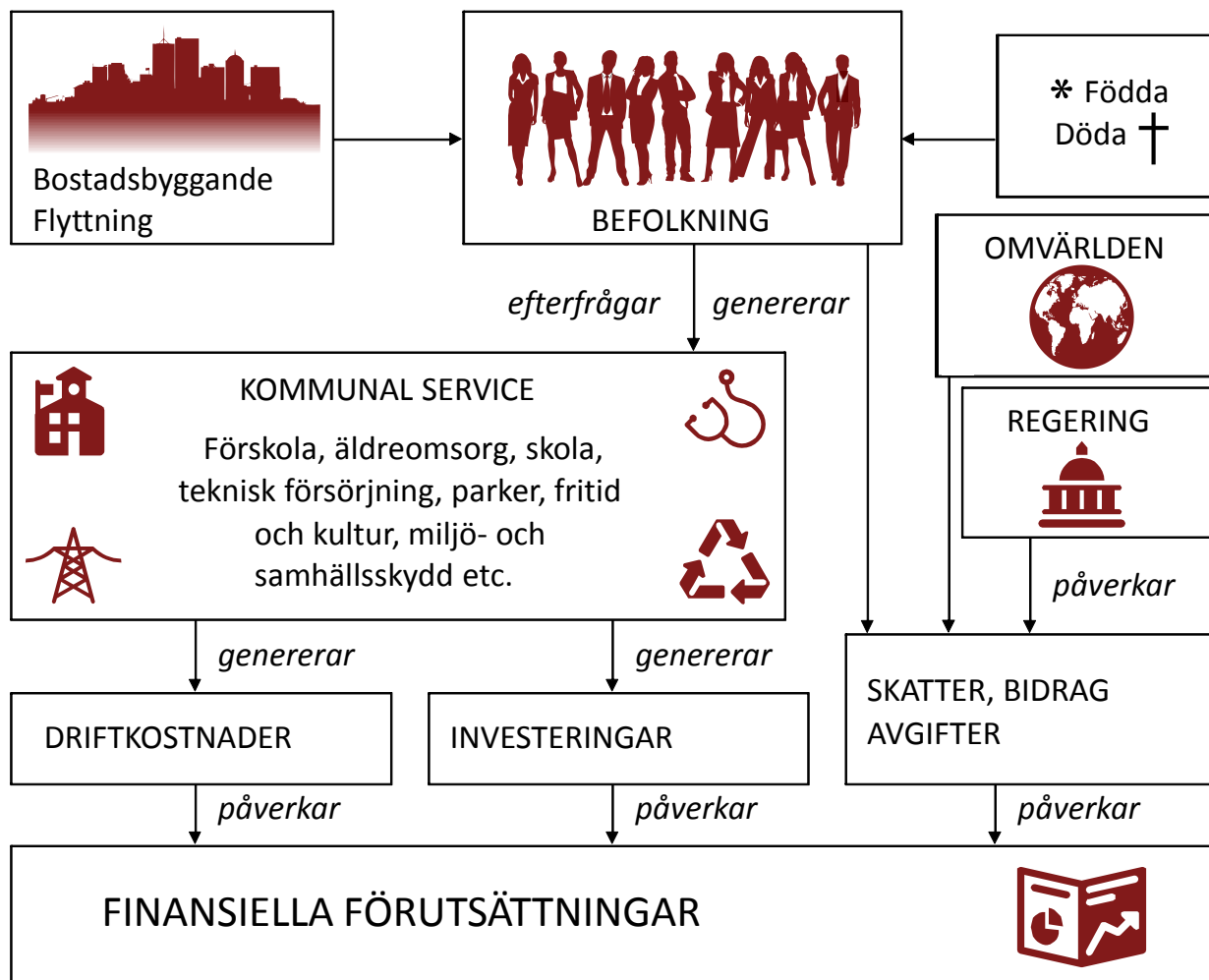
Detta görs i fasta priser: 2015 års kostnadsnivå.

Kommunens framtida kostnader räknas om i löpande priser med hjälp av Sveriges Kommuner och Landstings (SKL) senaste bedömning av lön- och prisutvecklingen (okt 2016). Kostnaderna kompletteras med uppgifter från kommunen avseende pensionskostnader, avskrivningar och finansiella poster.

Mot dessa kostnader ställs en beräkning av kommunens framtida intäkter från skatter, statsbidrag och utjämning.

Här används SKL:s skatteunderlagsprognos samt en beräkning av effekten av kommunens befolkningsprognos på intäkterna från den kommunalekonomiska utjämning (inkl. LSS-utjämningen). Utifrån detta erhålles en bedömning av kommunens finansiella förutsättningar för perioden.

Modell för strategisk ekonomisk planering

Samhällsekonomiska förutsättningar

Samhällsekonomin fram till 2020

Enligt Sveriges Kommuner och Landsting

Enligt SKL har den svenska ekonomin i år nått konjunkturrell balans och konjunkturen fortsätter stärkas in i nästa år.

Det innebär ökningstal för BNP, sysselsättning och skatteunderlag som är starkare än normalt. På längre sikt ser det inte lika ljus ut.

Den svenska ekonomin har under de senaste två åren utvecklats väl, med en snabbt stigande produktion och sysselsättning parallellt med en vikande arbetslöshet. Den svenska ekonomin har därmed återhämtat det fall i resursutnyttjandet som skedde i samband med finanskrisens utbrott hösten 2008.

Till skillnad från tidigare högkonjunkturer är det inte exporten som drar tillväxten. Detta trots att den svenska kronan har varit svag vilket borde ha gynnat exporten. I stället är det den inhemska efterfrågan som drivit tillväxten. Det handlar mycket om ökad offentlig konsumtion.

	2016	2017	2018	2019	2020
BNP	3,2	2,6	2,1	1,8	1,8
Sysselsättning, timmar	2,0	1,4	0,7	0,4	0,5
Relativ arbetslöshet, nivå	6,8	6,7	6,6	6,6	6,4
Timlön, konjunktur-lönestatistiken	2,6	2,8	3,1	3,4	3,4
Konsumentpris KPIF*)	1,2	1,6	1,9	2,0	2,0

*) KPI med fast ränta

Samhällsekonomin fram till 2020

Enligt Sveriges Kommuner och Landsting

Sedan finanskrisen 2008 har pris- och löneökningstakten varit väsentligt långsammare än under föregående åttaårsperiod. Trots att den svenska ekonomin nu nått konjunkturrell balans är prisökningstakten en bra bit under de två procent som är satt som mål för penningpolitiken.

Också löneökningarna är enligt SKL relativt blygsamma. SKL räknar med att det definitiva utfallet 2016 hamnar nära genomsnittet för de senaste åren. Därefter antar vi att tilltagande brist på arbetskraft resulterar i successivt högre löneökningar.

SKL:s bedömning är att prisökningstakten fortsätter stiga framöver, men att inflationen beräknad med utgångspunkt från KPIF når 2 procent först en bit in på 2018. Därefter förutsätts inflationen beräknad på detta sätt ligga kvar på denna nivå.

Den starka skatteunderlagstillväxten 2016 beror framförallt på att den pågående konjunkturuppgången har medfört stark ökning av arbetade timmar. I år förstärks skatteunderlaget också av en relativt stor ökning av pensionsinkomsterna .

När konjunkturen stabiliserar sig blir ökningen av antalet arbetade timmar lägre.

Även i reala termer (efter avdrag för prisökningar) kulminerar skatteunderlagstillväxten i år och ligger kvar på en hög nivå 2017. Men mot slutet av perioden faller den tillbaka till svagare utvecklingstal än vi sett sedan 2010.

	2016	2017	2018	2019	2020
Skatteunderlag	5,0	4,5	3,9	3,8	3,9
Realt skatteunderlag	2,3	1,9	1,1	0,8	0,8

Samhällsekonomin efter 2020

Att bedöma utvecklingen av samhällsekonomin på längre sikt (5 till 10 år) är svårt. Tillväxten på längre sikt bestäms av tillgången på produktions-faktorerna arbete och kapital. Med hjälp av uppgifter om tillgängliga produktionsfaktorer idag kan man räkna en BNP som innebär fullt resursutnyttjande. Denna definieras som potentiell BNP.

Den viktigaste faktorn är potentiell sysselsättning mätt i antal arbetade timmar. Potentiell sysselsättning är den nivå på sysselsättningen som är förenlig med en stabil löneökningstakt och därmed en inflation i linje med Riksbankens mål på två procent.

Vid fullt resursutnyttjande (utan överhettningstendenser) ökar BNP med cirka två procent årligen. Detta möjliggör en löneökningstakt på fyra procent och skatteunderlagsutveckling på motsvarande nivå.

Efter 2020 antas faktisk BNP sammanfalla med potentiell och utvecklingen antas därmed vara ”konjunkturlös”.

	2021	2022	2023	2025	2030
BNP	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Timlön	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Konsumentpris-index	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Skatteunderlag	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0

Framtidens utmaning – finansiering av välfärden

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har tagit fram en rapport om finansieringen av framtidens välfärd, *Framtidens utmaning – välfärdens långsiktiga finansiering*.

I framtiden kommer den demografiska utvecklingen leda till en ökad andel äldre och en ökad försörjningskvot – färre ska försörja fler.

Utvecklingen i Ekerö följer riket, men försörjningskvoten är högre i utgångsläget. Andelen äldre pensionärer är den åldersgrupp bland de äldre som kommer att öka mest i Ekerö. Även grundskoleeleverna blir fler.

Rapporten syftar till att ge insikt om den utmaning som vi står inför och på så vis öppna upp för politisk diskussion om den framtida utformningen av vårt välfärdssamhälle.

SKL har i sin rapport använt två olika scenarier för utvecklingen i riket.

Alternativ 1: Framtidens befolkning men med dagens prislappar per åldersgrupp. Demografiska förändringar leder till en sammantagen kostnadsökning om 20 procent år 2035.

Alternativ 2: Kostnadsökningen överstiger vad demografin kräver*. Demografisk utveckling tillsammans med ökade förväntningar på välfärdstjänster ställer hårdare krav på finansieringen framöver, cirka 50 procent högre kostnader år 2035.

Kostnadsökningen blir i båda fallen större än själva befolkningsökningen, på grund av förskjutningar i åldersgrupperna till ökad andel äldre med större behov av kommunens tjänster.

* Kostnadsökning utöver den demografiska utvecklingen om 1 procent årligen

Framtidens utmaning – finansiering av välfärden

Möjliga (och omöjliga) lösningar

SKL menar att ambitionshöjningar i verksamheterna och den demografiska utvecklingen ställer krav på effektiviseringar, omprioriteringar och nya finansieringsalternativ.

Detta leder till att kommunerna enskilt och tillsammans måste fundera över möjliga långsiktiga lösningar.

Enligt SKL är det viktigt att föra en diskussion om omfattning och innehåll i verksamheterna samt dess finansiering.

SKL diskuterar olika förslag för att finansiera välfärden, exempelvis:

- Höjning av maxtaxa för barnomsorg samt av äldreomsorgstaxan
- Tidigare inträde och senare utträde på arbetsmarknaden
- Effektivisering om 3 procent
- Höjning av moms (på mat)
- Höjning av kommunalskatten med en krona

Sammantaget konstateras dock att dessa förslag inte klarar att möta den kostnadsökning som förväntas genom demografisk utveckling och ökad ambitionsnivå. Mer kommer att krävas.

Skatteintäkter

- Kommunernas skattebas
- Utveckling av skatteunderlaget

Kommunernas skattebas

Basen för kommunalskatten är invånarnas förvärvsinkomster. Till förvärvsinkomsterna räknas förutom löner även löneförmåner, sjukpenning, a-kassa, pensioner etc. Dessutom ingår inkomst av näringsverksamhet för de företagare som inte bedriver verksamheten i aktiebolagsformen.

Lönerna är den dominerande delen av skattebasen. Därefter kommer pensionerna och de andra skattepliktiga ersättningarna från staten (transfereringarna).

På sikt är sysselsättningen avgörande för skattebasens utveckling.

Längre arbetsliv (tidigare inträde och senare utträde) bedöms vara av stor vikt för den framtida försörjningskvoten i riket. Även högre förvärvsgrad bland utrikes födda är av vikt.

Lönernas dominerande roll i skattebasen gör utvecklingen av sysselsättning och lönenivåer är av avgörande betydelse för hur skattebasen utvecklas.

Löneökningar i sig ger inte så mycket mer resurser över till den kommunala verksamheten.

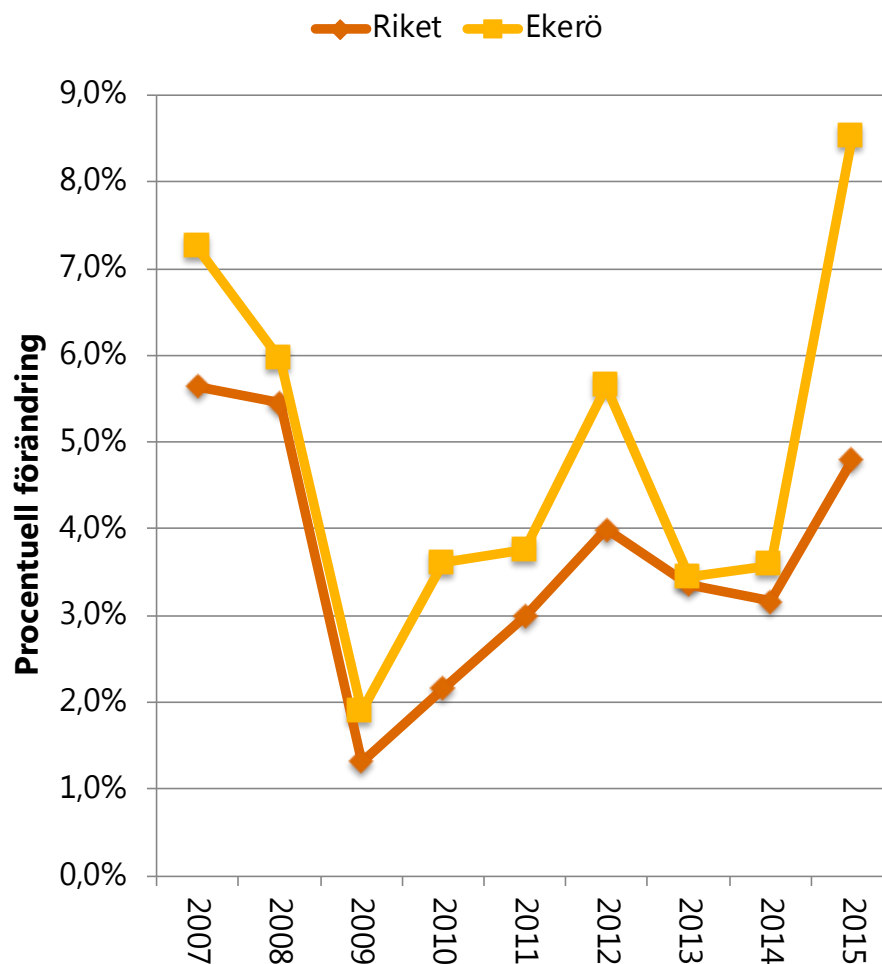
Ökade skatteintäkter till följd av löneökningar i samhället motsvaras normalt av ungefär lika stora löneökningar också för kommunernas anställda. Det är därför sysselsättningen, räknat i antalet arbetade timmar, som i praktiken bestämmer vad löneinkomsterna i skattebasen ger för resurser till den kommunala verksamheten.

Utveckling av kommunernas skatteunderlag

Skatteunderlaget varierar med konjunkturerna. Utvecklingen i Ekerö har varit likartad den i riket, men den har varit något högre.

De preliminära siffrorna för inkomståret 2015 visar att kommunens skatteunderlagsutveckling är en av de starkaste bland Sveriges kommuner.

Utvecklingen av kommunens eget skatteunderlag är dock av underordnad betydelse för kommunens finansieringen då skillnaden utjämnas via den kommunalekonomiska utjämningen.

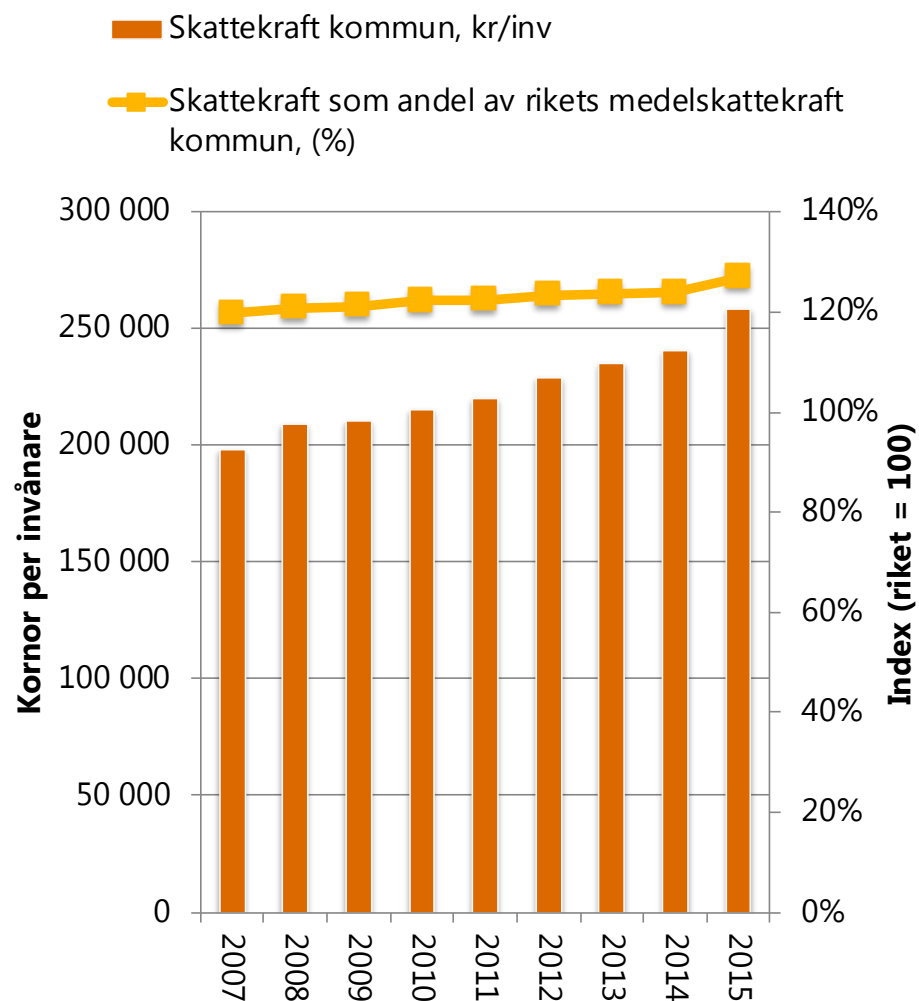
Kommunens skattekraft och skattesats

Skatteunderlaget i relation till antalet bosatta i kommunen ger kommunens skattekraft. Ekerös skattekraft uppgick 2015 till 258 430 kronor. Vanligtvis stiger skattekraften (mätt i kronor) mellan åren eftersom skatteunderlaget ökar över tid.

I relation till genomsnittet i riket uppgår skattekraften i Ekerö till 127 procent. Sedan 2007 har kommunens skattekraft i relation till riket ökat.

Kommunens skatteintäkter är skatteunderlaget multiplicerat med den av kommunen beslutade skattesatsen. Sedan 2007 har Ekerös skattesats varit oförändrad. År 2016 höjdes skattesatsen 2 öre genom en skatteväxling med landstinget.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Skatte-sats	19,23	19,23	19,23	19,23	19,23	19,23	19,23	19,23	19,23

Kommunalekonomisk utjämnig

Utjämning mellan kommunerna

Varför utjämning?

De offentliga utgifterna utgör i Sverige en hög andel av bruttonationalprodukten (BNP) och graden av decentralisering av uppgifter till kommuner och landsting är stor i ett internationellt perspektiv.

Eftersom kommuner står för större delen av våra välfärdstjänster genom att de ansvarar för skolan och olika omsorger är de kommunala utgifternas andel av BNP högre än i något annat land. Samtidigt varierar förhållandena mellan kommunerna i olika delar av landet liksom de finansiella förutsättningarna att klara dessa uppgifter.

Stora skillnader i invånarnas inkomster

I genomsnitt finansieras ungefär 70 procent av kommunernas kostnader för verksamheten av kommunalskatt. Statens bidrag till kommuner motsvarar i genomsnitt 15 procent.

Resterande intäkter kommer från avgifter, försäljning av tjänster samt övriga bidrag.

Men förutsättningarna för att finansiera sina utgifter skiljer sig åt mellan kommunerna eftersom det finns stora skillnader i hur mycket de olika kommuninvånarna tjänar i genomsnitt.

Den beskattningsbara inkomsten varierar mellan 380 725 i Danderyd utanför Stockholm och 156 675 kronor per invånare i Årjäng i Värmland. Om kommunerna ska få in lika mycket i skatteintäkter skulle invånarna i Årjäng behöva betala mer än dubbelt så hög kommunalskatt jämfört med de i Danderyd.

Utjämning mellan kommunerna forts.

Stora skillnader i åldersstrukturen

Det finns stora regionala skillnader i åldersstrukturen. Exempelvis är 165 personer av 1 000 i skolåldern i Knivsta kommun.

Motsvarande för Solna kommun är 77 personer.

Detta innebär att behovet av kommunal service, här grundskola, varierar kraftigt mellan kommuner. Givet samma standard kommer kostnaden per invånare att bli betydligt högre i Knivsta kommun än i Solna kommun. Motsvarande skillnader finns inom både gymnasieskolan och äldreomsorgen.

Stora skillnader i den sociala strukturen

I vissa delar av samhället är de sociala nätverken bräckligare, vilket för många innebär ett större beroende av den offentliga servicen.

Även kostnaden att tillgodose behoven kan vara högre. Sociala problem, som till exempel missbruksproblem, tenderar att förekomma i större utsträckning i städer – vilket skapar ett större tryck på socialtjänsten i dessa kommuner.

Utjämning mellan kommunerna forts.

Stora skillnader i de geografiska förutsättningarna

Bebyggelsestrukturen och geografiska förhållanden varierar mycket kraftigt mellan landets kommuner.

De ytstora kommunerna i Norrlands inland är glesst befolkade, men i till exempel Kiruna kommun som är den största kommunen till ytan, bor över 75 procent av befolkningen i en stor tätort med cirka 20 000 invånare. I andra mycket stora kommuner som Härjedalen och Pajala bor merparten av befolkningen i glesbygden eller i små tätorter.

Långa avstånd och gles bebyggelsestruktur med litet befolkningsunderlag för kommunal service ger kommunerna högre kostnader.

I kommuner med tät bebyggelse finns det bättre möjligheter att dimensionera de olika verksamheterna och utnyttja stordriftsfördelar, även om det kan uppstå direkta merkostnader även i tätbebyggda områden.

Utjämning mellan kommunerna forts.

Ojämnr fördelning av person med behov av LSS-insatser

Den 1 februari 1994 trädde lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) i kraft. Lagen ger personer med utvecklings-störning eller andra stora och varaktiga funktionshinder rätt till olika stöd- och serviceinsatser.

I enlighet med bestämmelserna i LSS genomfördes en successiv överföring av huvudmannskapet (inklusive en skatteväxling) för insatserna enligt denna lag från landstingen till kommunerna. I de flesta länen skedde överföringen årsskiftet 1994/1995 eller 1995/1996.

Nuvarande system för kommunalekonomisk utjämning gäller sedan 1 februari 2005 med vissa ändringar införda från och med 1 januari 2008 och 1 januari 2014.

Systemet för kommunalekonomisk utjämning kan delas upp i fem olika delar: inkomstutjämning, kostnadsutjämning, strukturbidrag, införandebidrag och regleringsbidrag/avgift.

Systemet för LSS-utjämningen gäller sedan 1 februari 2004 med vissa förändringar införda från och med 1 januari 2009.

Utjämning mellan kommunerna forts.

Inkomstutjämning

I inkomstutjämningsen sker en utjämning av skatteinkomster mellan kommunerna och den är i huvudsak statligt finansierad.

Inkomstutjämningsbidraget beräknas utifrån skillnaden mellan den egna beskattningsbara inkomsten och ett skatteutjämningsunderlag som motsvarar 115 procent av den genomsnittliga skattekraften i landet.

Kommuner vars beskattningsbara inkomster överstiger dessa nivåer ska i stället betala en inkomstutjämningsavgift till staten.

Inkomstutjämningsen är långtgående, det vill säga skillnaderna i skatteintäkter efter utjämning är relativt små, givet en genomsnittlig skattesats.

Detta ger att utvecklingen av kommunens eget skatteunderlag är av mindre betydelse för kommunens totala intäkter.

Om kommunens skattekraft ökar mer än genomsnittet får den enskilda kommunen lämna ifrån sig merparten av skillnaden och vice versa.

Skatt och inkomstutjämning kr per inv. 2016

	Ekerö	Riket	Andel av riket (%)
Skattekraft, kr/inv.	263 984	212 752	124,1%
Genomsnittlig, skattesats, %	20,75%	20,75%	
Skatteintäkter, kr/inv.	54 777	44 146	124,1%
Inkomstutjämning	-3 280	6 366	
Skatteintäkter efter utjämning	51 497	50 512	101,9%
Skillnad i vald skattesats, %	-1,50%		
Skillnad i kronor, kr/inv.	-3 960		
Totalt faktiskt utfall, kr/inv.	47 537	50 512	94,1%

Utjämning mellan kommunerna forts.

Kostnadsutjämning

I kostnadsutjämningen utjämnas för strukturella kostnadsskillnader.

Dessa kan vara av två slag. Det ena är att behovet av kommunal verksamhet är olika, till exempel finns det större behov av äldreomsorg i kommuner med många gamla invånare. Det andra är att kostnaden för att producera en viss service varierar, till exempel på grund av geografin.

Kommuner med en ogynnsam kostnadsstruktur får ett bidrag. De som har en gynnsam struktur får betala en avgift.

Kostnadsutjämningen är statsfinansiellt neutral, då summan av bidrag och avgifter är lika stora och därför tar ut varandra.

Kostnadsutjämningen sker enligt den så kallade standardkostnadsmetoden där varje verksamhet eller område behandlas separat.

LSS-utjämning

Sedan 2004 finns ett nationellt kostnadsutjämningsystem för kommunernas LSS-kostnader. Som motiv för ett utjämningsystem angavs att det finns stora kostnadsskillnader mellan kommunerna samt att det behövs en utjämning för att ge alla kommuner likvärdiga ekonomiska förutsättningar att kunna bedriva verksamhet enligt LSS.

Systemet är skiljt från det ordinarie kostnadsutjämningsystemet för kommuner. Skälet är att underlagen inte på samma sätt som i det ordinarie systemet kan anses uppfylla kriteriet att vara opåverkbara för den enskilda kommunen.

Precis som i det ordinarie kostnadsutjämningsystemet beräknas en standardkostnad för varje kommun.

Marginaleffekter i systemet för kommunalekonomisk utjämning

Grundtanken med utjämningsystemet är att alla kommuner ska ha likvärdiga ekonomiska förutsättningar, oavsett befolkningens storlek eller sammansättning.

Av detta följer att resurser som omfördelas ska motsvara de förändringar av kostnaderna som befolkningsförändringen genererar. Detta gäller vid genomsnittlig avgifts-, ambitions- och effektivitetsnivå.

Detta medför att den inflyttade personen som ger kommunen störst intäkt inte är höginkomsttagaren, utan kanske skoleleven eller den äldre kvinna.

Exemplet på nästa sida visar att utfallet varierar kraftigt beroende på vilken *ålder personen som flyttar har*, och att personens inkomst har en mindre betydelse.

Marginaleffekter i systemet för kommunal-ekonomisk utjämning vid inflyttning – Ekerö kommun (2014)

	Skatte- intäkter	Inkomst- utjämning	Skatteintäkter efter inkomstutjämning	Reglerings- post	Struktur- bidrag	Kostnads- utjämning	Totalt
1-5 år	0	26 779	26 779	212	0	65 371	92 363
6 år	0	26 779	26 779	212	0	34 934	61 925
7-12 år	0	26 779	26 779	212	0	79 960	106 951
13-15 år	0	26 779	26 779	212	0	62 868	89 859
16-18 år	0	26 779	26 779	212	0	81 777	108 768
19-64 år ink 0 kr	0	26 779	26 779	212	0	-31 247	-4 255
19-64 år ink 250 tkr	48 075	-2 721	45 354	212	0	-31 247	14 320
19-64 år ink 500 tkr	96 150	-32 221	63 929	212	0	-31 247	32 895
19-64 år ink 750 tkr	144 225	-61 721	82 504	212	0	-31 247	51 470
65-79 år, gift, ink 200 tkr	38 460	3 179	41 639	212	0	-23 371	18 480
80-89 år, gift, ink 200 tkr	38 460	3 179	41 639	212	0	23 112	64 964
90+ år, gift, ink 200 tkr	38 460	3 179	41 639	212	0	115 040	156 892

Statens bidrag till kommunsektorn

Kommunernas skatteintäkter räcker inte till för att finansiera hela det kommunala uppdraget. Därför skjuter staten till pengar via det generella statsbidraget. För 2015 uppgår det till 64,1 miljarder kronor.

Statsbidraget fördelas efter kommunernas skattekraft. Kommuner med låg skattekraft får ett större tillskott än de med en högre skattekraft. En handfull kommuner har en så pass hög skattekraft att de betalar en avgift till staten.

Statens bidrag till kommunerna räknas inte upp mellan åren. Staten kan dock i sin budget besluta om att förändra bidraget.

Om staten inte tillför nya resurser sker det genom den allmänna löne- och prisutvecklingen en urholkning av bidraget över tid vilket skapar ett behov av effektiviseringar för kommunerna. Enligt en uppskattning från SKL motsvarar urholkningen cirka 3 miljarder kronor per år för samtliga kommuner.

Staten är, enligt den så kallade finansieringsprincipen, skyldig att kompensera kommunerna ekonomiskt vid av staten beslutade verksamhetsförändringar. På motsvarande sätt kan kommunerna få lämna ifrån sig resurser om staten beslutar om ett minskat åtagande.

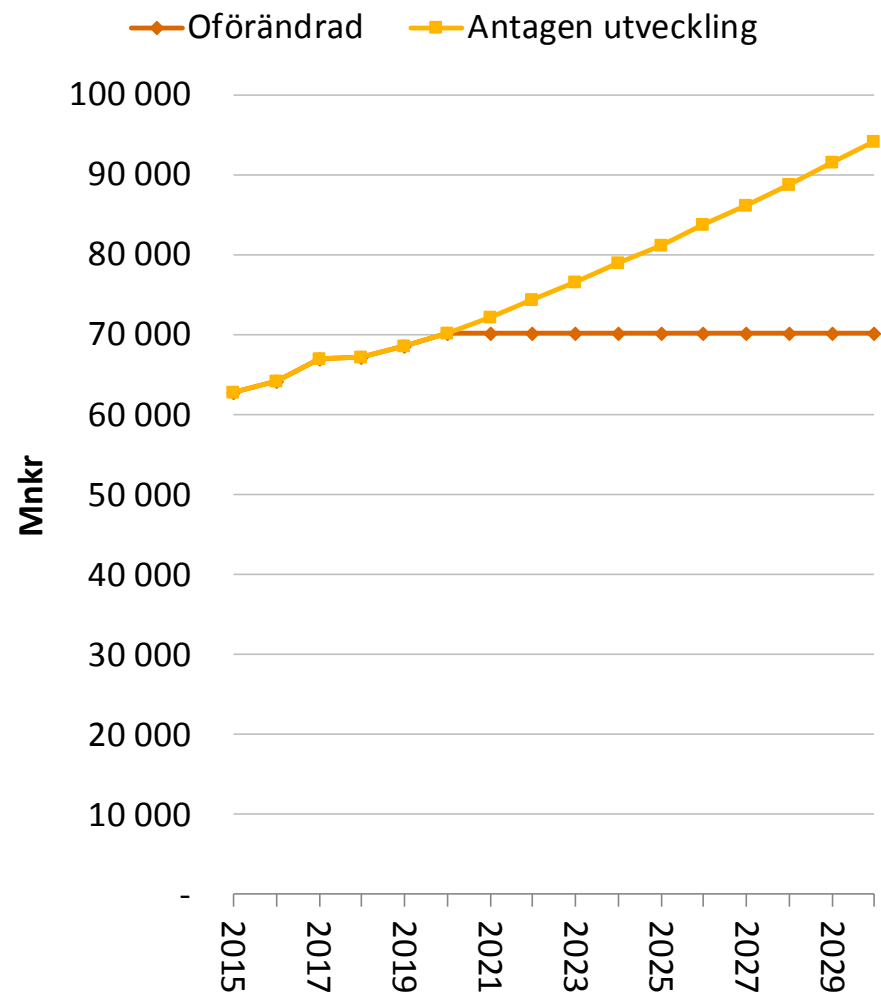
Statens bidrag till kommunsektorn, forts.

Vidare finns det en praxis att förändringar i skattesystemet som påverkar kommunernas skatteunderlag regleras via det generella statsbidraget.

I beräkningarna har vi antagit att staten värdesäkrar statsbidrag efter 2021 med 3 procent årligen. Detta motsvarar 24 miljarder för kommunsektorn år 2030. Över tid har staten tillskjutit medel som i genomsnitt motsvarar en värdesäkring.

För Ekerö innebär denna värdesäkring knappt 71 miljoner i ökade intäkter år 2030. Detta motsvarar 53 öre på skattesatsen.

Det finns dock skäl att ifrågasätta en framtida värdesäkring. Detta antagande bygger på att staten har resurser och väljer att prioritera tillkommande resurser till kommunerna.

Fördelning av regeringens s.k. välfärdsmiljarder

Regeringen aviserade i budgetpropositionen för 2017 ett årligt tillskott till kommuner och landsting med 10 miljarder kronor.

Pengarna kommer att fördelas dels efter invånarantal, dels efter en fördelningsnyckel som tar hänsyn till asylsökande och nyanlända. 70 procent av bidraget kommer att fördelas utifrån antalet asylsökande och nyanlända, och 30 procent utifrån antal invånare. Dessa 30 procent finns i det generella statsbidraget 2017. Den del som fördelas utifrån invånarantalet kommer att öka succesivt fram till 2021.

Fördelningen för Ekerö av den del som bygger på asylsökande med mera bygger på den preliminära beräkningen som regeringen presenterade vid sidan av den ekonomiska vårpropositionen. Denna del kan komma att förändras.

Samtliga medel ligger med i vår kalkyl.

År	Totalt, mnkr	Generell fördelning, mnkr	Generell fördelning, kronor/invånare	Modellberäknad fördelning, mnkr
2016	8 330	0	0	8 330
2017	7 700	2 100	211	5 600
2018	7 700	2 100	207	5 600
2019	7 500	3 500	342	4 000
2020	7 300	4 900	473	2 400
2021	7 000	7 000	668	0

Kostnadsutjämning

Via kostnadsutjämningen omfördelas det strukturella kostnadstrycket mellan kommunerna. Det tillförs inga nya resurser via kostnadsutjämningen.

Över tid innebär detta att endast den kommun som möter en demografisk utveckling som är kraftigare än genomsnittet i riket kommer få ett ökat bidrag alternativt en minskad avgift. En kommun med den omvända situationen kommer få se ett minskat bidrag alternativt ökad avgift.

Ekerö kommun erhåller 2016 ett bidrag i kostnadsutjämningen på 2 573 kronor per invånare.

Fördelningen per verksamhetsområde redovisas i tabellen till höger.

Område 2016	Tillägg/ avdrag kr/inv.
Barnomsorg	2 255
Grundskola	4 081
Gymnasieskola	407
Individ- och familjeomsorg	-1 551
Äldreomsorg	-3 647
Befolkningsförändring	-133
Barn med utländsk bakgrund	-114
Bebyggelsestruktur	-46
Kollektivtrafik	827
Löner	493
Totalsumma	2 573

LSS-utjämning

Via LSS-utjämningen omfördelas kommunernas strukturella kostnader för LSS-verksamheten. Till skillnad från den ordinarie kostnadsutjämningen används faktiskt antal beslutade insatser.

Ekerö kommun bedöms ha en så kallad ogynnsam struktur och erhåller ett bidrag från de kommuner som har en gynnsam struktur. Den ogynnsamma strukturen förklaras av att Ekerö har relativt fler insatser jämfört med genomsnittet. De insatser kommunen har en betydligt högre vårdtyngd än genomsnittet (justering vårdtyngd >1).

Sammantaget erhåller Ekerö ett bidrag på 1 676 kronor per invånare 2016.

LSS-utjämning	2016
Grundläggande standardkostnad	4 844
Justering vårdtyngd	1,255
Standardkostnad	5 985
Genomsnitt i riket	4 309
Bidrag (+)/avgift (-)	1 676

Fastighetsavgiften

År 2008 ersattes den statliga fastighetsskatten på bostäder av en kommunal fastighetsavgift som fastställs av staten men tillförs kommunerna. Vid införandet neutraliserades effekterna genom att anslaget för kommunalekonomisk utjämning minskades med motsvarande belopp.

När fastighetsavgiften infördes 2008 var den finansiellt neutral, såväl för varje enskild kommun som för staten.

Från och med 2009 tillförs den årliga intäktsförändringen från fastighetsavgiften respektive kommun och adderas till det ursprungliga beloppet från 2008. Kommunerna erhåller således inte den faktiska intäkten från fastighetsavgiften för bostäderna i kommunen utan det är endast förändringen mellan åren som läggs till 2008 års belopp.

Utvecklingen av kommunernas intäkter från fastighetsavgiften har varierat avsevärt, såväl mellan åren som mellan olika kommuner.

Fastighetsavgiften ökar vid ny fastighetstaxering samt vid den årliga uppräknings av taket i avgiften. Småhus, bostadshyreshus och ägarlägenheter nybyggda 2012 och därefter är befriade från kommunal fastighetsavgift i 15 år.

Sedan 2008 har Ekerö kommunens intäkter från fastighetsavgiften ökat med 59 procent. Den årliga förändringen har varierat kraftigt kring ett genomsnitt på knappt 7 procent.

Kommunens finansiella mål

Finansiella mål

Vad säger lagen?

Kommuner ska enligt kommunallagen ha en god ekonomisk hushållning i sin verksamhet. Fullmäktige ska besluta om riktlinjer för god ekonomisk hushållning för kommunen. För ekonomin ska anges de finansiella mål som är av betydelse för en god ekonomisk hushållning.

Vad gäller mål och riktlinjer anges i förarbetena att det är viktigt att dessa uttrycker realism och handlingsberedskap samt att de kontinuerligt utvärderas och omprövas. Lagstiftaren bedömde det inte vara meningsfullt att närmare reglera omfattning och innehåll i mål och riktlinjer.

Vad gäller mål och riktlinjer anges i förarbetena att det är viktigt att dessa uttrycker realism och handlingsberedskap samt att de kontinuerligt utvärderas och omprövas. Lagstiftaren bedömde det inte vara meningsfullt att närmare reglera omfattning och innehåll i mål och riktlinjer.

Kommunens finansiella mål

Årets resultat ska vara positivt, nivån fastställs i samband med beslut om budget. Utgångspunkten är att årets resultat ska vara minst 1 procent och sträva mot att överstiga 2 procent.

Investeringsbudgeten ska anpassas till utrymmet för egenfinansiering. Den årliga investeringsvolymen ska i huvudsak kunna finansieras med egna medel och utan upptagande av nya lån.

Strävan är att minska skuldbelastningen och därmed reducera belastningen på driftresultatet med räntekostnader till kreditinstitut.

FRAMSKRIVNING

- Fasta priser

Kommunal verksamhet och befolkningsförändringar

- Teoretiska utgångspunkter
- Kommunens befolkningsprognos

Kommunal verksamhet och befolkningsförändringar

Den kommunala verksamheten är i stort dimensionerad efter antalet invånare i kommunen.

Att en kommun med stor befolkning har ”mer” kommunal verksamhet än en liten är tämligen självklart. Två lika stora kommuner kan dock ha olika utbyggd kommunal verksamhet. Skillnader kan förklaras av:

- Åldersstrukturen
- Socioekonomiska strukturen
- Graden av ”frivillig” verksamhet
- Ambitionsnivån i obligatorisk verksamhet
- Inslag av entreprenad (påverkar nivån på den verksamhet där kommunen är huvudman)

Den enklaste kommunen att driva är den där befolkningsutvecklingen är stabil och där ålderskullarna är ungefär lika stora mellan åren.

Verkligheten är dock en annan! Många kommuner har minskat sin befolkning under ett långt antal år. Flertalet kommuner i storstadsområdena har haft en kontinuerlig befolkningstillväxt den senaste 10 till 15 åren.

Både minskande och växande kommuner upplever stora svängningar i ålderskullarnas storlek på grund av historiska fluktuationer av födelsetalen (40-talet, 60-talet, 90-talet).

Efterfrågan på kommunens tjänster behöver nödvändigtvis inte öka eller minska i samma takt som antalet invånare förändras. Alla invånare efterfrågar inte alla delar av kommunernas tjänsteutbud.

För växande kommuner är utmaningen att expandera den kommunala verksamheten på ett ekonomiskt ansvarsfullt sätt.

Kommunal verksamhet och befolkningsförändringar

Efterfrågan på verksamhetslokaler bestäms inte i första hand av hur det totala invånarantalet förändras. Den beror framför allt av utvecklingen för de specifika åldersgrupper som verksamheterna vänder sig till och av statliga reformer eller samhällsförändringar som påverkar målgruppernas efterfrågan.

Kommunen kan styra vilka områden som ska exploateras och därmed få samordningsvinster med befintlig infrastruktur (förskolor, grund-skolor, vatten och avlopp).

Kommuner med före detta fritidsstugeområden kan uppleva problem när det uppstår efterfrågan på kommunal service i dessa områden.

För de individuella tjänsterna kostar nya lokaler och anläggningar mer än gamla. Finns det ledig kapacitet kan exempelvis en ytterligare elev kosta mindre än genomsnittet (marginalkostnaden). När kommunen slår i kapacitetstaket kan den extra eleven bli väldigt dyr.

För de kollektiva tjänsterna bör det finnas stordriftsfördelar för vissa verksamheter där kostnaden kan öka mindre än vad som följer av befolkningstillväxten.

För en kommun som växer betyder det att fler invånare är med och betalar (amorterar) på kommunens skulder (både ”vanliga” lån och kommunens pensionsskuld).

En kommun i en tätbefolkad region och som har stort markinnehav har också förutsättningar att bedriva en exploateringsverksamhet som genererar ett ekonomiskt överskott.

Viktiga verktyg för att hantera expansionen är:

- Bostadsbyggnadsprognos
- Befolkningsprognos
- Lokalresursplan
- En adekvat resursfördelningsmodell i budgetprocessen

Befolkningsutveckling

Utfall 2000–2013 samt kommunens prognos till 2030

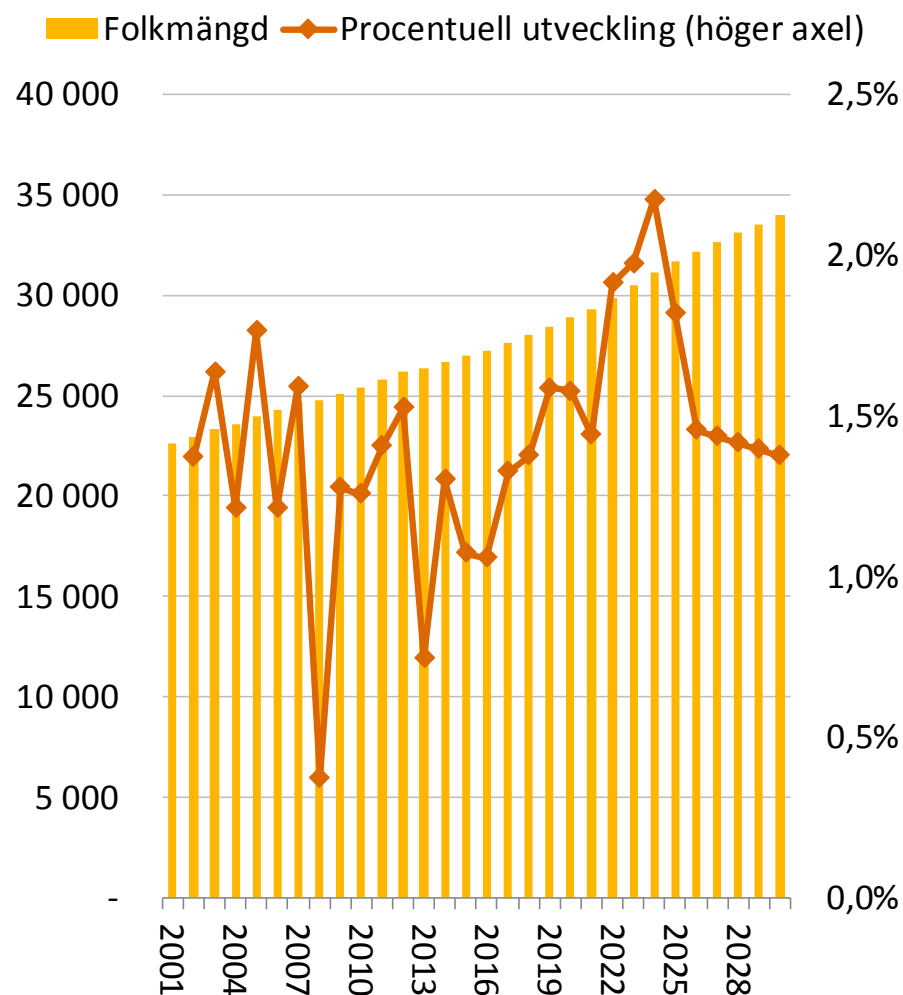
Sedan år 2001 har Ekerös befolkning ökat med cirka 4 358 personer.

Befolkningstillväxten har varierat mellan åren, från 0,7 procent till 1,8 procent. Tillväxten har avtagit under perioden.

I kommunens befolkningsprognos planeras för en kraftig tillväxt. Fram till 2030 ska kommunens befolkning öka med omkring 7 000 invånare.

Den årliga ökningstakten ligger mellan 1,4 och 2,2 procent. Mellan åren 2022 och 2025 växer kommunen som mest. Ökningstakten avtar i slutet av perioden.

Ökningen är olika stor i olika åldersgrupper.

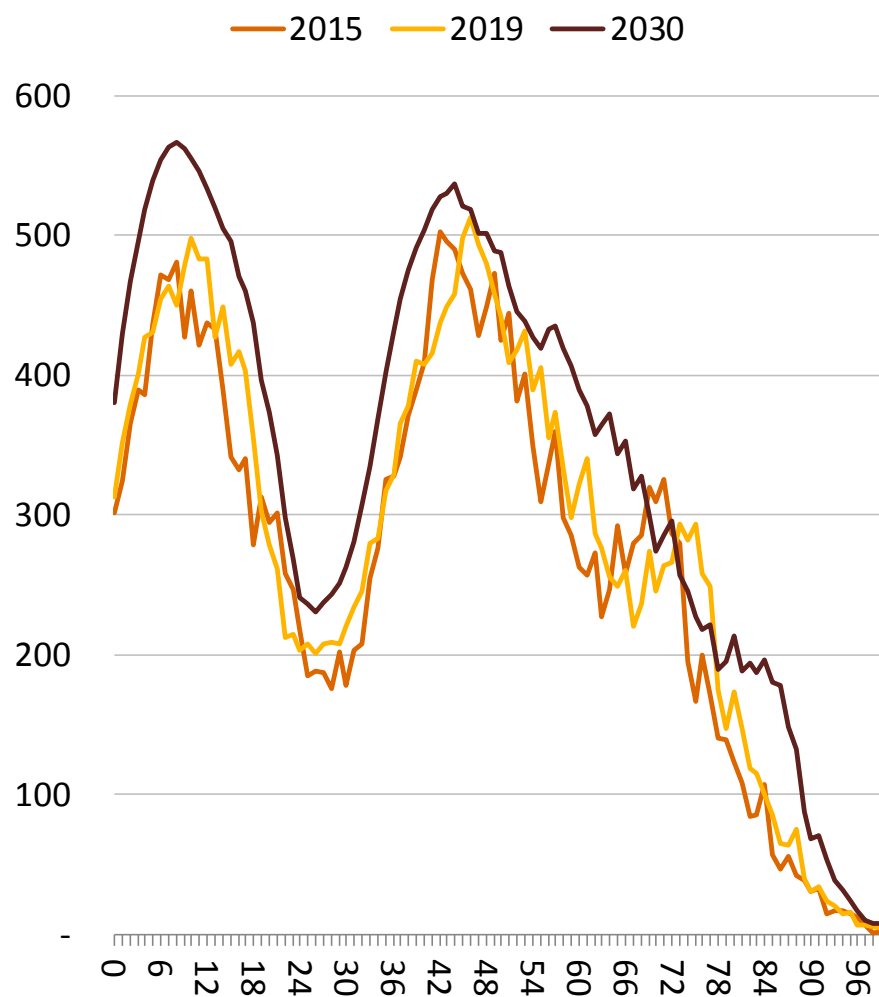
Befolkningsstruktur

Utfall 2013 samt kommunens prognos 2022 och 2030

Vid en analys av kommunens åldersstruktur kan konstateras att kommunen, likt andra kommuner, har variationer i ålderskullarnas storlek.

Ekerö har idag en åldersstruktur som är klassisk för en förortskommun.

Jämfört med 2015 kommer kommunens befolkning öka i stort sätt samtliga åldersgrupper fram till 2030. Särskilt stora ökningar förväntas bland grundskole- och gymnasieungdomar och äldre över 80 år.

Försörjningskvot

Försörjningskvoten är ett viktigt demografiskt nyckeltal. Den belyser något förenklat relationen mellan utgifter för vård, skola och omsorg i förhållande till skattebasens storlek.

Kvoten kan definieras som kvoten mellan den befolkning som inte är ekonomiskt aktiv och den ekonomiskt aktiva befolkningen. Kvot < 1 innebär fler som jobbar än som inte jobbar, och omvänt om kvoten >1. Idag uppgår kvoten till 0,72.

Sverige har de senaste åren haft en mycket gynnsam struktur, eftersom stora åldersgrupper (40-talister, 60-talister) har varit i arbetsför ålder. Demografiska förändringar leder dock till att allt fler ska försörjas. Kvoten år 2030 förväntas uppgå till 0,8 för riket.

Utmaningen som väntar ser dock olika mellan olika regioner i Sverige!

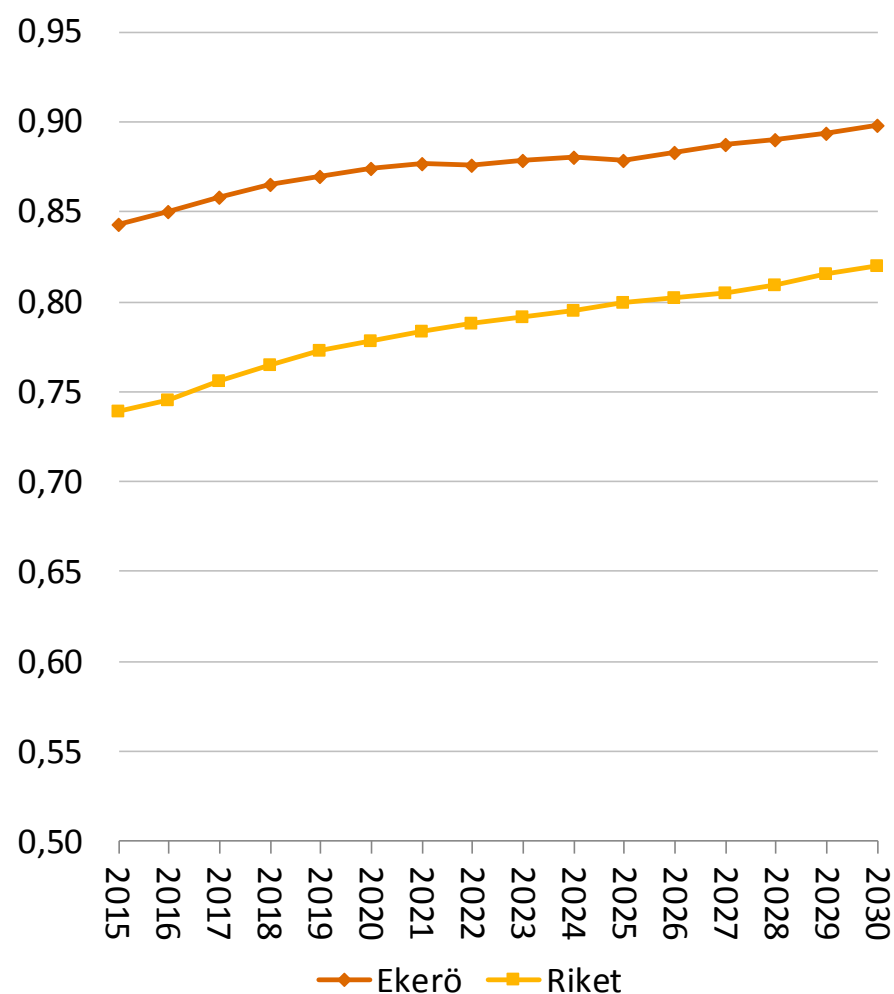
$$\text{Försörjningskvot} = \frac{\text{Befolkning} - \text{sysselsatta}}{\text{sysselsatta}}$$

$$\text{Försörjningskvot (ålder)} = \frac{\text{Befolkning } 0-19, 65+}{\text{Befolkning } 20-64}$$

Försörjningskvot (ålder) 2013 till 2030

Kvoten i Ekerö uppgår idag till 0,84 och den förväntas öka till 0,90 år 2030. Utvecklingen i Ekerö förväntas därmed vara något svagare än utvecklingen i riket. Detta gör att det relativa trycket på den kommunala servicen förväntas vara något lägre än i riket.

En eventuellt ökad sysselsättning i kommunen, och därmed en ökade skattekraft, kommer inte påverka kommunens tillgängliga resurser nämnvärt. Detta då inkomstutjämnningen justerar detta genom ett minskat bidrag i inkomstutjämnningen.

Behovsutveckling

Behovsutveckling -2015 samt antaganden -2030

I det följande redovisas utvecklingen av antalet brukare eller motsvarande för perioden 2001 till 2015 för de stora verksamheterna. Vidare redovisas valda antaganden för perioden fram till 2030.

Förändringstrycket totalt påverkar kommunens kostnadssida genom ökade löner och hyror (egen regi) och genom ökade utgifter för entreprenader (extern utförare).

Relationen mellan egen regi kontra entreprenad är intressant utifrån ett lokalförsörjningsperspektiv.

En ökning av antalet brukare i egen regi kan skapa behov av nyinvesteringar. En ökning av antalet brukare i extern regi skapar inte motsvarande behov, då den externa utföraren antas lösa lokalfrågan.

Inga antaganden om förändrade servicenivåer eller relationen mellan kommunal och fristående verksamhet har gjorts. Rådande servicenivå beräknas fortsätta.

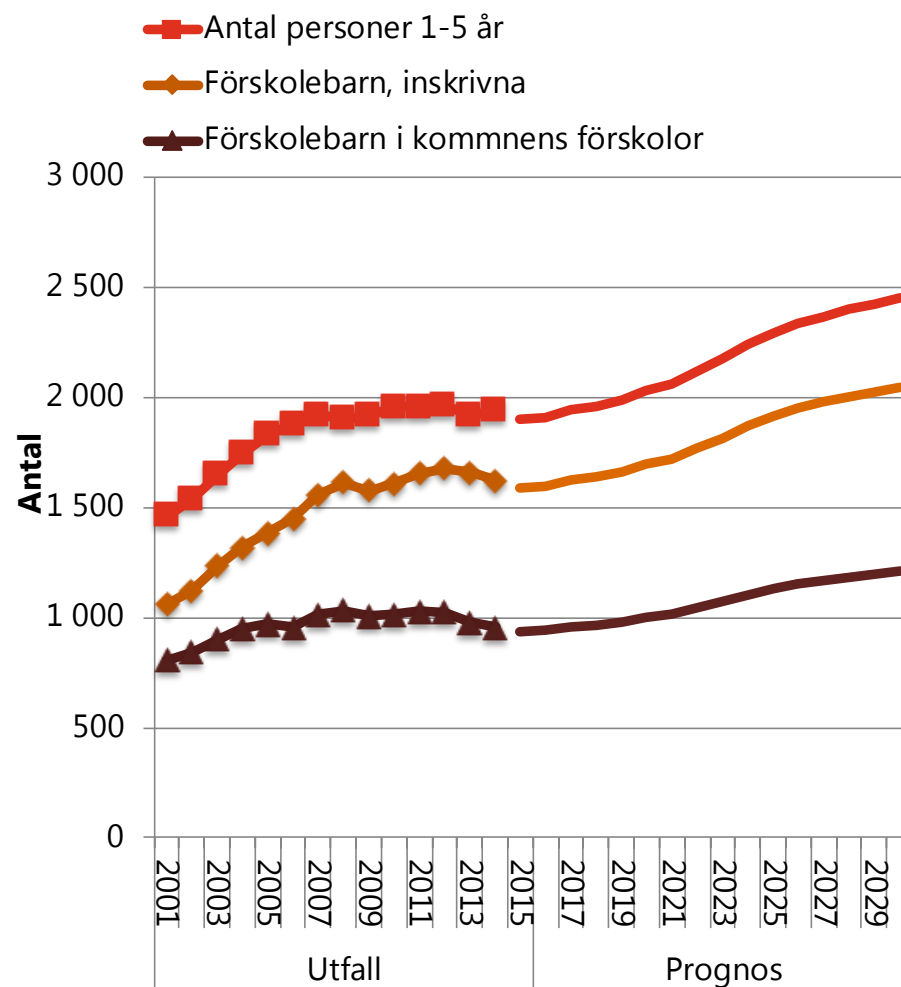
Förskola

Sedan 2001 har antalet barn i åldern 1-5 ökat med 30 procent. Antalet barn som är inskrivna i förskolan har förändrats likartat.

Antalet barn i kommunalt drivna förskolor har ökat i betydligt lägre utsträckning. En stor del av den volymökning som skett sedan 2001 har tagits hand om av enskilda aktörer.

Efter ett antal år med ganska stabil storlek på åldersgrupperna i förskolan kommer antalet att öka igen. Fram till 2030 ökar antalet barn 1-5 år med drygt 30 procent.

Givet en oförändrad inskrivningsgrad innebär det en ökning med 458 barn i förskolan. Vid en oförändrad fördelning mellan kommunen och de enskilda aktörerna betyder det att kommunen måste bereda plats för ytterligare 271 barn.

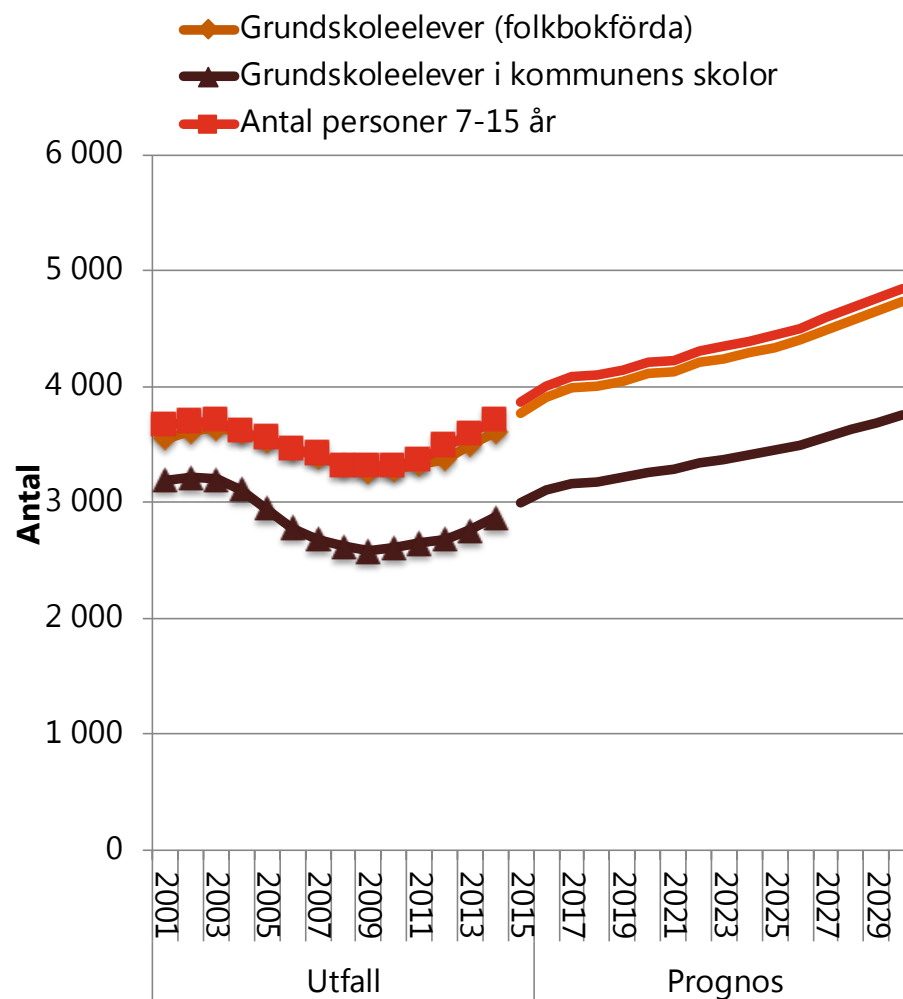
Grundskola

Sedan 2001 har antalet personer i åldern 7-15 år i princip varit förändrat efter en nedgång 2008-2009. Antalet elever har förändrats likartat.

Antalet elever i kommunalt drivna skolor har följt utvecklingen av de totala antalet elever. Det har inte skett någon förskjutning mellan de olika huvudmännen.

Ökningen av antalet elever kommuner fortsätta att öka under perioden. Fram till 2030 ökar antalet personer i ålder 7-15 år med 25 procent.

Det innebär behov av 965 nya skolplatser. Vid en oförändrad fördelning mellan kommunen och de enskilda aktörerna betyder det att kommunen måste bereda plats för ytterligare 767 barn.

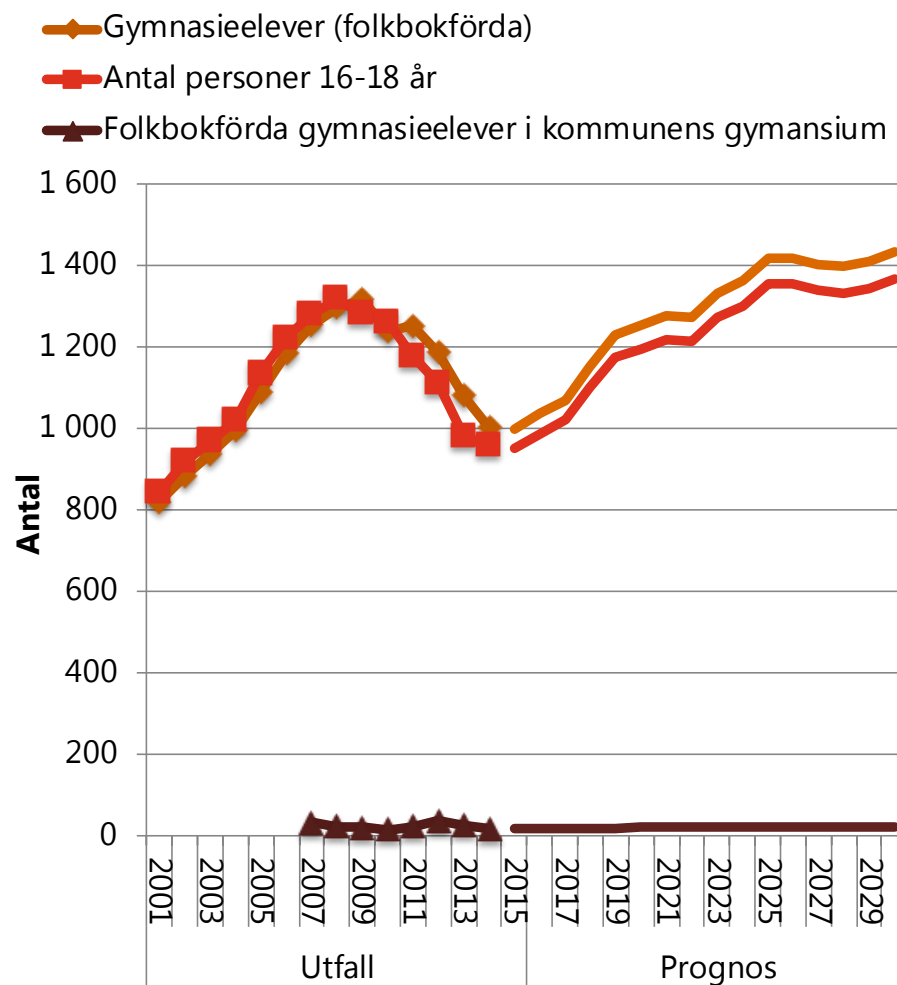
Gymnasieskola

Sedan 2001 har antalet personer i åldern 16-18 år i princip ökat med 25 efter en kraftig uppgång 2008-2009. Antalet elever har förändrats likartat.

I stor sätt samtliga av kommunens gymnasieungdomar deltar i undervisning hos en annan huvudman än kommunen.

Antal gymnasieungdomar kommer med 40 procent fram till 2030 vid ett oförändrat deltagande.

Det innebär behov av 400 nya skolplatser. Här antar vi att denna volymökningen kommer hanteras i den gemensamma gymnasierregionen i länet.

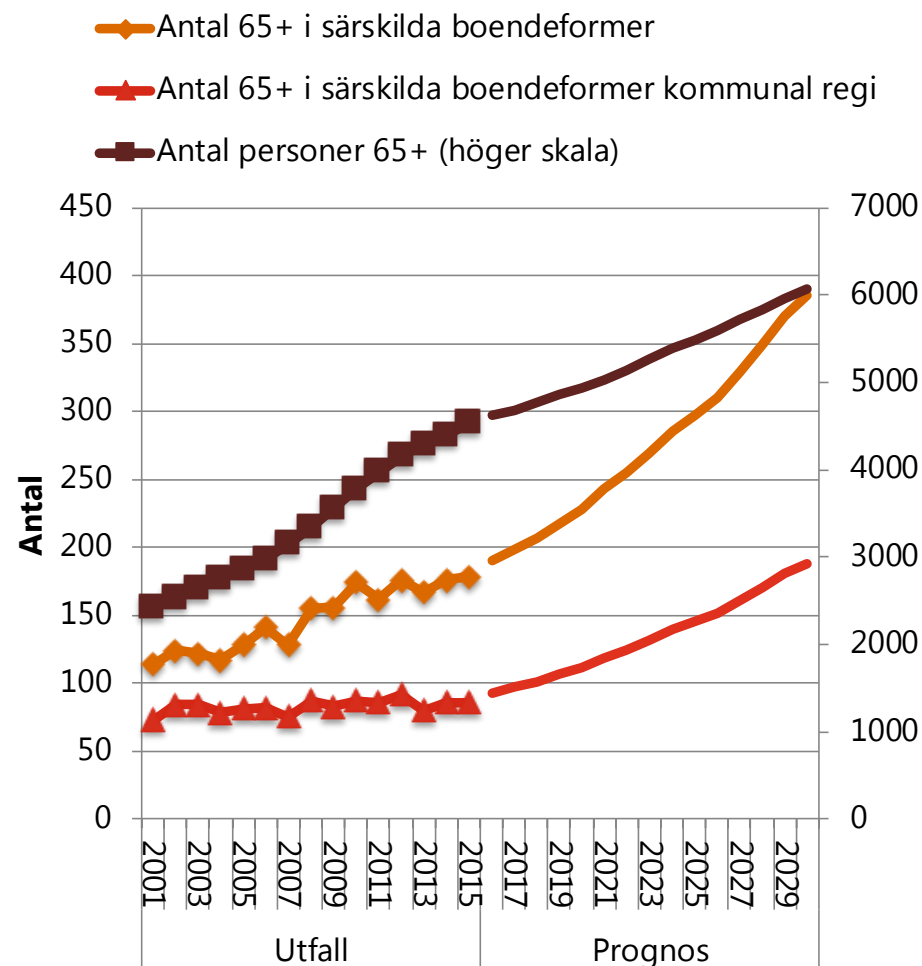
Äldreomsorg – särskilt boende

Sedan 2001 har antalet personer över 65 år ökat med 87 procent. Antalet äldre i särskilt boende har under samma period ökat med 56 procent.

Antalet äldre i kommunalt drivna boende har ökat i betydligt lägre utsträckning. En stor del av den volymökning som skett sedan 2001 har tagits hand om av enskilda aktörer.

Antalet äldre kommer fortsätta öka – fram till 2030 är ökningen 34 procent. Det är framförallt de äldre äldre som ökar. Denna åldersgrupp utnyttjar boende i betydligt högre utsträckning.

Givet ett oförändrat utnyttjande per åldersgrupp kommer behovet av platser öka med 200 procent – en fördubbling jämfört med idag. Kommunen del motsvarar 100 nya platser.

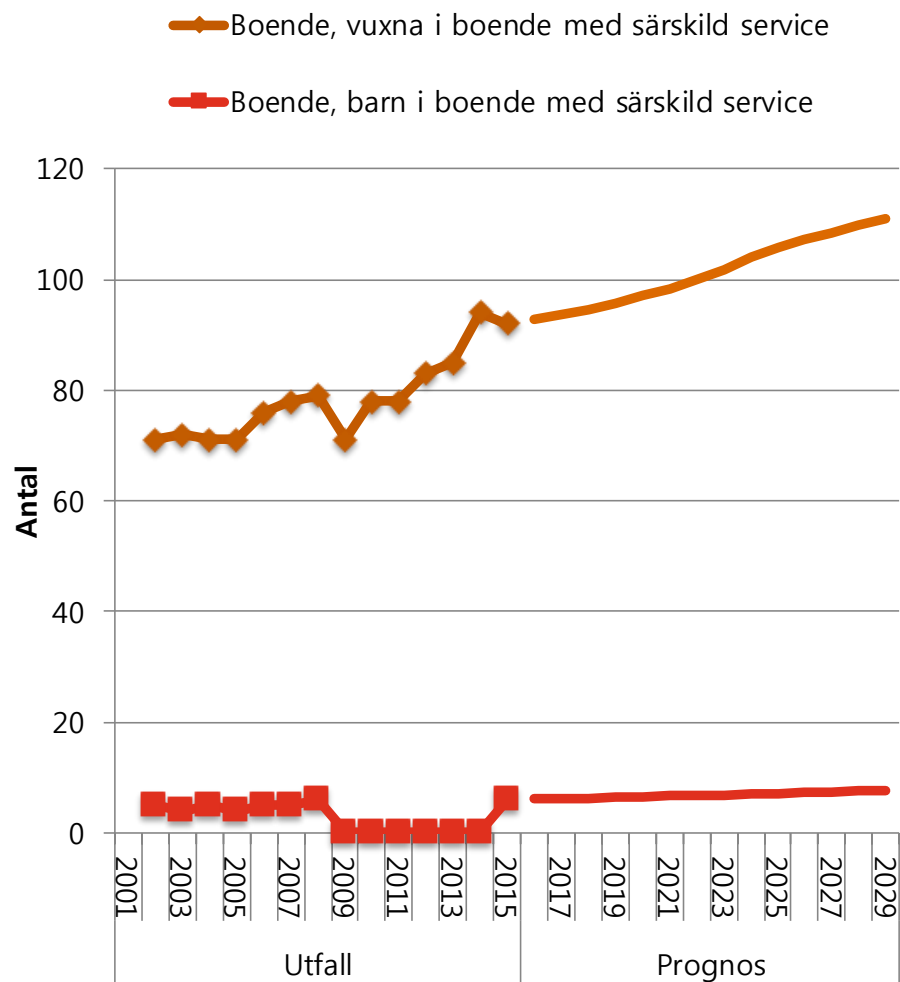

Omsorg för personer med funktionshinder – LSS-boende

Sedan 2001 har antalet vuxna personer med boende enligt LSS ökat med 30 procent. Samtidigt har kommunen befolkning ökat med 20 procent. Detta ger en ökad andel av befolkningen som har insatsen.

För perioden fram till 2030 antar vi en oförändrad andel av befolkningen. Det innebär en något lägre tillväxttakt framöver jämfört med de senaste 15 åren.

Antalet barn med boende enligt LSS har legat tämligen konstant på cirka 5 personer. I takt med att antalet barn och ungdomar ökar kommer det tillkomma några ytterligare barn med behov.

Investeringar

- Lokaler och anläggningar
- Infrastruktur
- Övrigt

Strategisk lokalförsörjning

Ekerö är en kommun under tillväxt och behovet av kommunal service kommer att öka och förändras innehållsmässigt den närmaste 15 till 20 åren.

De kommunala verksamheternas behov av lokaler förändras över tiden. Ibland handlar det om att undvika kostnader för outnyttjade lokaler. I andra fall handlar det om att minimera risken för att stå utan nödvändiga lokaler när det behövs. Därför är det angeläget att ständigt behovsanpassa kommunens utbud av lokaler. Detta förutsätter en strategisk lokalresursplanering.

Resultatet av lokalresursplaneringen kan innebära investeringar av skiftande storlek.

Investeringsbehovet i verksamhetslokaler blir således en viktig del i kommunen budget- och planeringsarbete. Dels i form av investeringsutgifter och därmed finansierings- och likviditetsfrågor, dels i form av tillkommande drifts- och kapitalkostnader.

Utmaningen för den strategiska lokalresursplaneringen är att matcha den framtida demografiska utmaningen med ändamålsenliga lokaler.

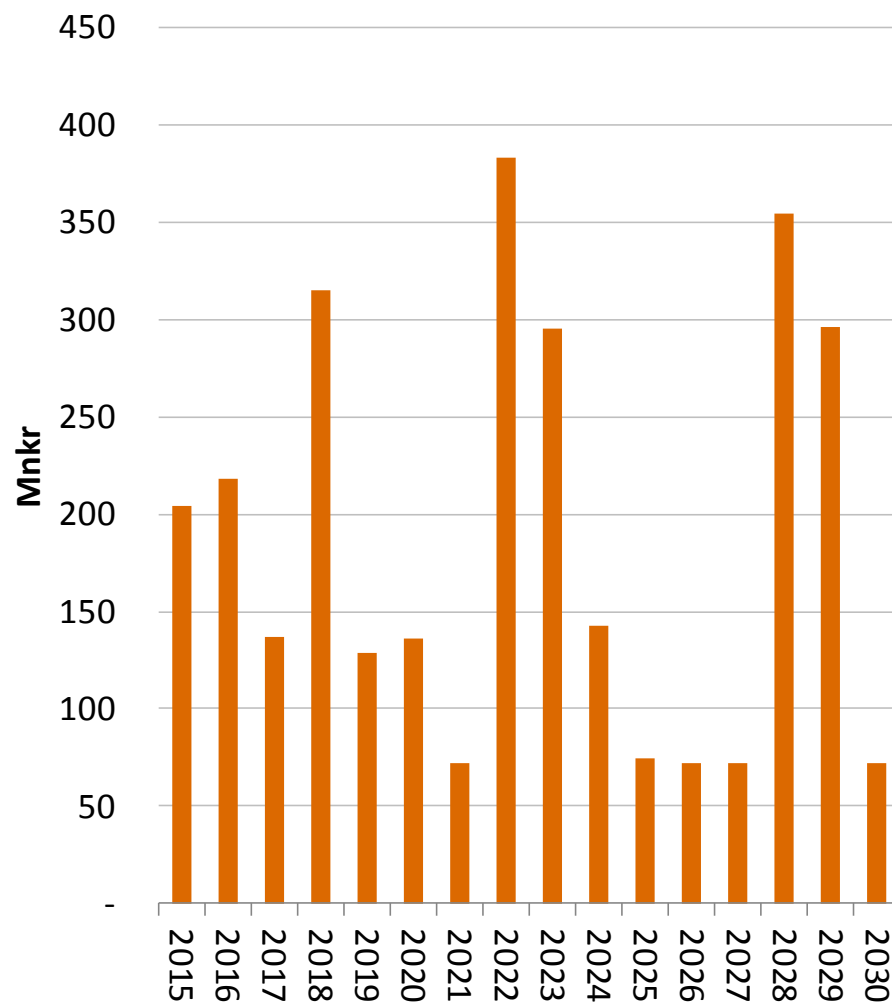
Investeringsutgifter -2030 2015 års priser

Kommunen står inför ett stort utbyggnadsbehov inom den kommunala kärnverksamheten.

Åren 2022-2023 ska en grundskola samt äldreboende byggas. År 2028-2029 ska ytterligare en grundskola och ett äldreboende färdigställas.

Utöver de investeringar som är föranledda av utvecklingen av antalet barn och unga tillkommer investeringar i övriga verksamheter såsom kommunal teknik, kultur och fritid.

Under perioden 2016 till 2030 uppskattas det totala investeringsbehovet till drygt 2 800 miljoner kronor i 2015 års priser.

Förbifart Stockholm

Följdinvesteringar

I bedömningen av de långsiktiga investeringsbehoven har vi inte beaktat eventuella följdinvesteringar med avseende på Ekerövägen och Förbifarten relaterat till kommunens ansvar för egna gator och vägar.

Det totala utgifterna uppgår till 45 till 75 miljoner kronor.

Fram till 2021 handlar det bland annat om

- ny undergångspassage vid Drottningholm och
- standardförbättring i anslutning till Förbifart

Åren 2022-2027 avser bland annat

- ny brandstation

	2016-2021	2022-2027
Ekerövägen	15-25	
Förbifarten	15-25	15-25
SUMMA	30-50	15-25

Verksamhetens kostnader

- Framskrivning utifrån 2015 års utfall

Demografisk framskrivning

Den framtida underliggande efterfrågan av kommunal verksamhet kan uppskattas genom en så kallad demografisk framskrivning.

En demografisk framskrivning ger en uppskattning av hur efterfrågan av kommunens verksamhet kommer att utvecklas, givet befolkningsutvecklingen och givet ett konstant utnyttjandemönster av kommunens tjänster.

Utifrån kommunens redovisade kostnader 2015 tas de olika åldersgruppernas genomsnittliga användande och kostnad fram för de olika verksamheterna fram (se bild 58).

De framtagna kostnaderna skrivs sedan fram med utvecklingen av de olika åldersgrupperna enligt kommunens befolkningsprognos.

Utnyttjandemönstret antas vara konstant över tid, det vill säga:

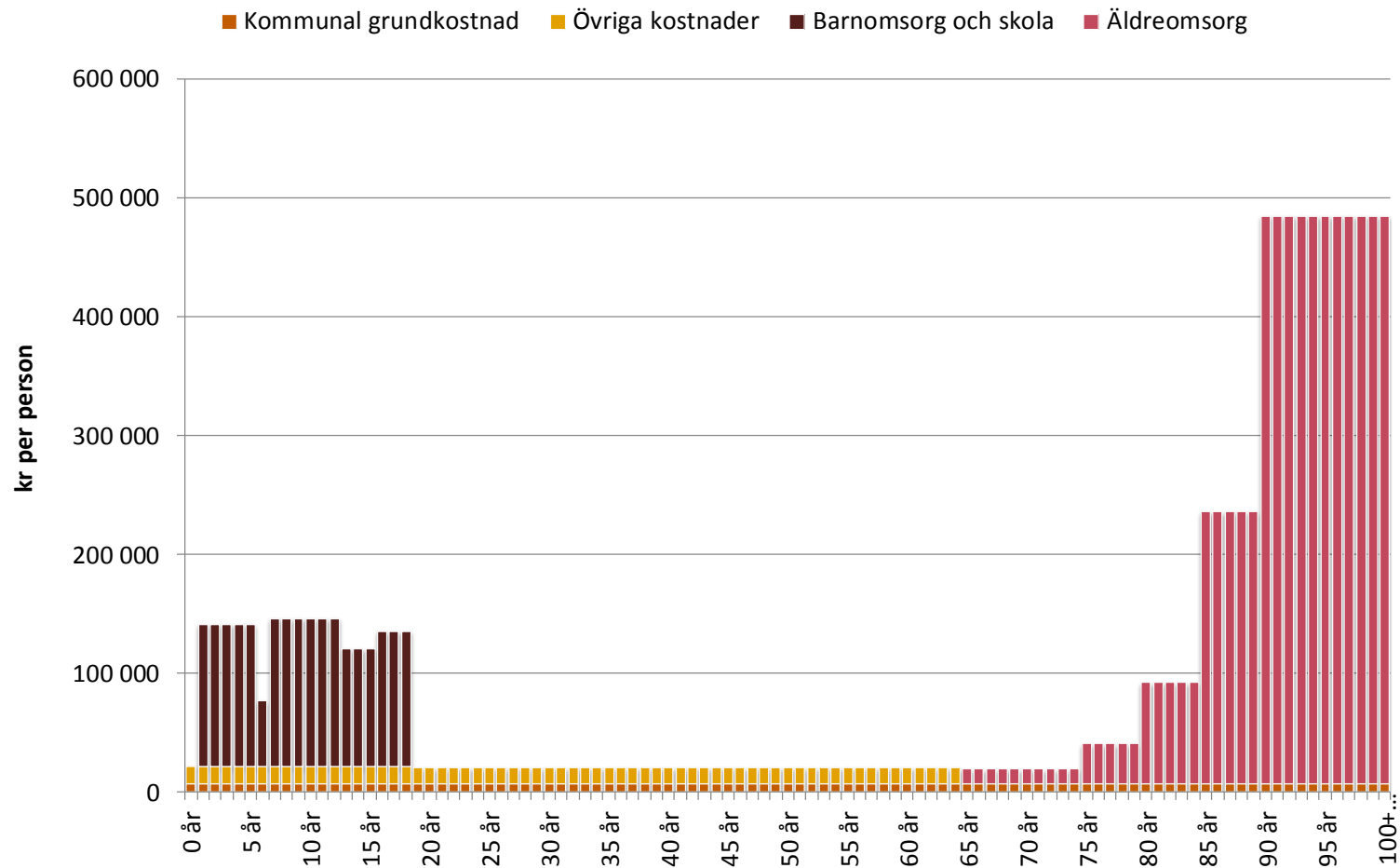
- servicenivå, andelen som nyttjar verksamheten
- kostnad per person i åldersgruppen, resurstilldelning

Antagandet om konstant utnyttjandemönster kan ifrågasättas. Det finns många icke demografiska faktorer som påverkar efterfrågan på kommunala tjänster, till exempel politiska reformer.

Historiskt sett har sambandet mellan den faktiska efterfrågan och den demografiskt betingade efterfrågan varit svagt.

Kommunernas kostnader har historisk ökat snabbare än vad har varit motiverat av demografin. Det har handlat om ambitionshöjningar både från kommunernas sida och från staten (genom olika reformer).

Demografisk framskrivning – kommunal kostnad per ålder

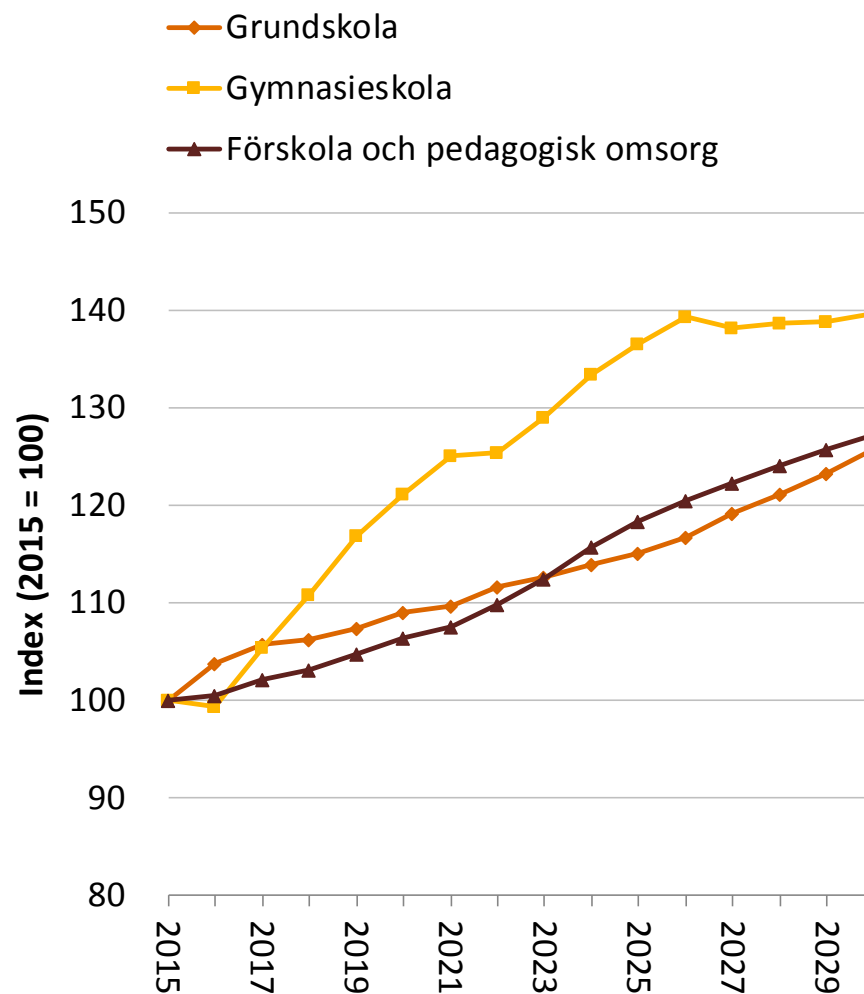
Framskrivning av förskola, grundskola och gymnasieskola

Den prognostiserade befolkningsutvecklingen resulterar ett ökat kostnadstryck för skolverksamheterna på mellan 26 och 40 procent för perioden fram till 2030.

Förskolan ökar svagare i början av perioden för att ta fart efter 2021.

Grundskolan ökar ganska jämt sett över hela perioden.

Gymnasieskolan ökar kraftigt i början av perioden för att sedan plana ut i slutet av perioden.

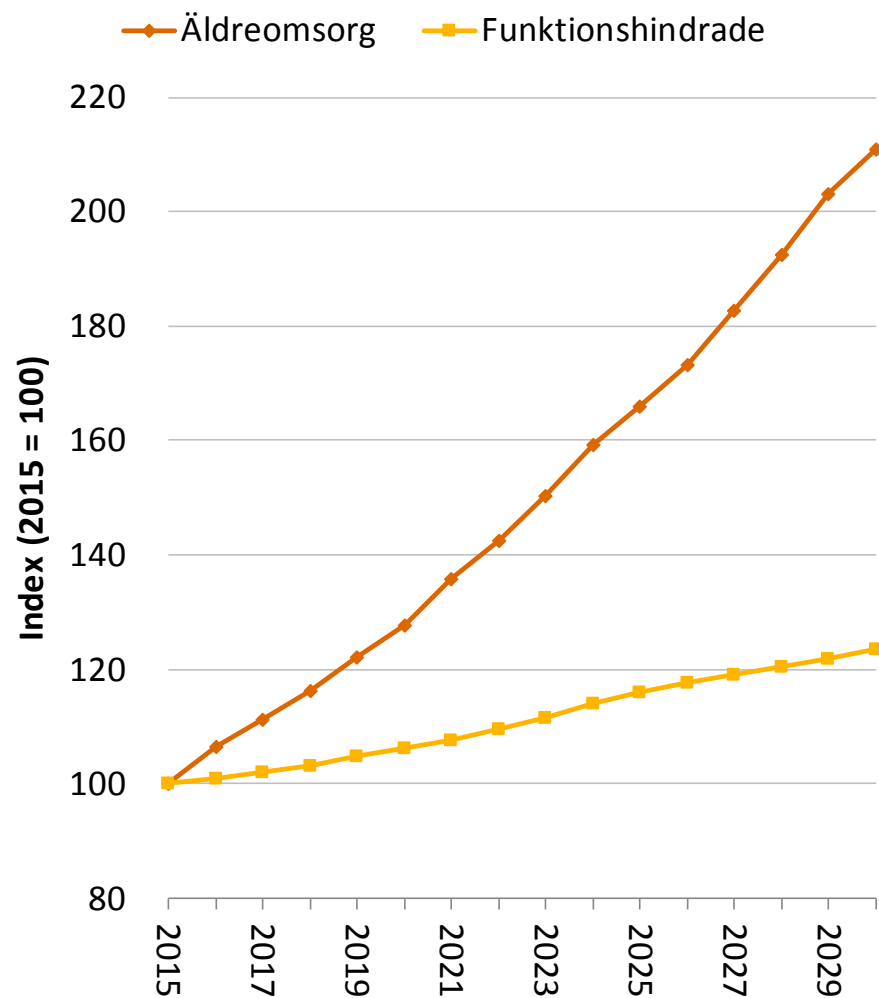
Framskrivning av äldreomsorg och funktionshinder

Befolkningsprognosen resulterar ett ökat kostnadstryck på knappt 110 procent inom äldreomsorgen fram till 2030.

Under samma period ökar kostnaderna för omsorg till personer med funktionshinder med knappt 25 procent.

Framskrivningen tar sin utgångspunkt i 2015 års servicenivåer. Förändras andelen äldre i boende på grund av en förändrad efterfrågan kommer utvecklingen bli en annan. Några antaganden kring förändrad sjuklighet bland de äldre har inte gjorts.

Hur stor del av volymökningen inom LSS Ekerö antas kunna tillgodoräkna sig via ett förändrat utfall i LSS-utjämnningen är svårbedömt då det beror på utvecklingen i övriga kommuner.

Framskrivning av övriga kostnader

Övriga kostnader antas öka med drygt 23 procent under perioden. Några antaganden om förändrade servicenivåer eller andra förändringar har inte gjorts.

Totalt ökar dessa kostnader med 121 miljoner kronor i fasta priser under perioden.

Här kan man diskutera hur mycket av dessa verksamheter ska "tillåtas" växa framöver. Merparten av dessa verksamheter är så kallade kollektiv tjänster där ökad befolkning inte nödvändigtvis behöver betyda ökade kostnader.

	2015	2019	2030	Mnkr 2015-2030
Politisk verksamhet	100	105,4	126,0	4,9
Infrastruktur m.m.	100	105,4	126,0	21,0
Kultur och fritid	100	106,6	126,8	17,1
Övrig utbildning	100	106,9	125,3	10,0
Särskilt riktade insatser	100	100,5	103,1	1,0
Individ- och familjeomsorg	100	105,4	124,8	67,0
Summa övrigt	100	105,3	123,2	120,9

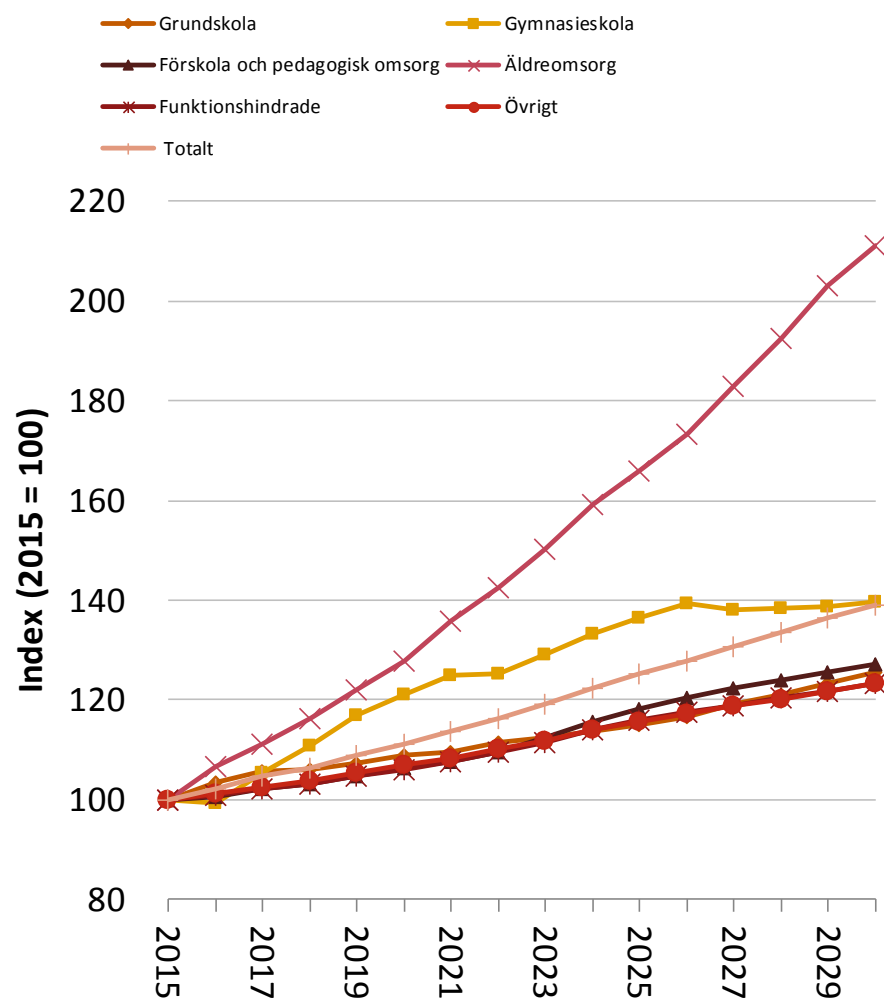
Sammantaget kostnadstryck -2030

Per verksamhet

Givet kommunens befolkningsprognos och oförändrade antaganden avseende servicenivåer med mera uppgår det totala kostnadstrycket till 39 procent under perioden.

Samtliga verksamheter förutspås öka i volym fram till 2030. Ökningstakten är något svagare i början av perioden.

De klart största ökningarna sker inom äldreomsorgen och gymnasieskolan.

Demografisk framskrivning

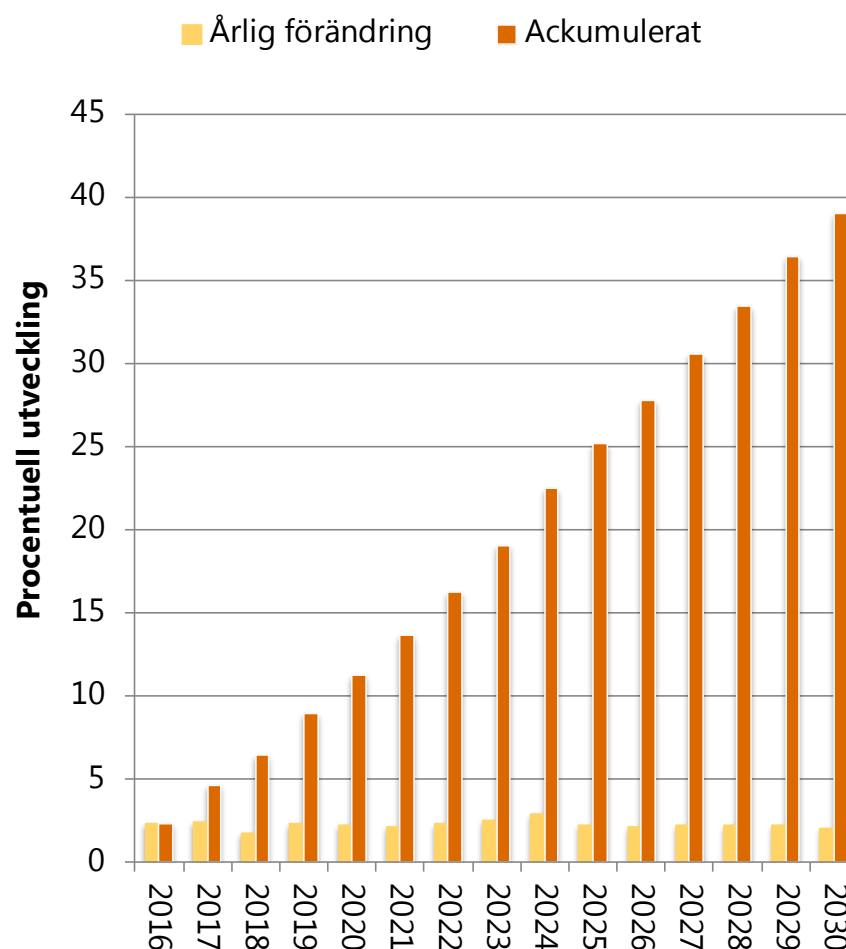
Totalt i fasta priser (2015)

Kommunens kostnader ökar i fasta priser på grund av det så kallade demografiska trycket med drygt 39 procent under perioden 2015 till 2030 (jfr ökningen av totalbefolkningen på 26 procent).

Kostnaderna ökar till viss del på grund av att kommunen växer. Men till stor del ökar de på grund av en ”tyngre” struktur, vilket syns i att den totala kostnaden per invånare ökar.

Den årliga förändringen ligger mellan 1,7 och 2,9 procent.

	2015	2019	2030
Kostnad kr/inv.	57 110	58 960	61 228
Index	100,0%	103,2%	107,2%

EKONOMISKT UTFALL

- Kostnader och intäkter
- Finansiering av investeringar
- Löpande priser

Pensioner

Pensioner

Kommunens redovisar sitt pensionsåtagande enligt den så kallade blandade modellen. Den innebär att kommunen under en övergångsperiod betalar dubbelt för pensioner, dels pensionsutbetalningar för dagens pensionärer (avseende intjänande före 1998), dels kostnaden för de nuvarande anställdas intjänande.

Det totala pensionsåtagande för kommunen uppgår 2015 till 610 mnkr, inklusive löneskatt. Åtagandet redovisas dels som ansvarsförbindelse, dels som avsättning i balansräkningen.

Som avsättning i balansräkningen redovisas det åtagande som avser pensioner intjänade från 1 januari 1998 (157 mnkr). I ansvarsförbindelsen ingår förpliktelser för pensionsförmåner som intjänats före 1998 (454 mnkr).

Under perioden fram till 2030 ökar pensionsåtagandet med pensionsåtagandet till 620 mnkr och där

Under perioden fram till 2030 ökar pensionsåtagandet med pensionsåtagandet till 10 mnkr till 620 mnkr.

Enligt en långtidsprognos från KPA kommer utbetalningarna från den gamla skulden att börja minska från och med år 2029. Detta innebär att ansvarsförbindelsen minskar till 281 mnkr medan avsättningarna ökar till 339 mnkr.

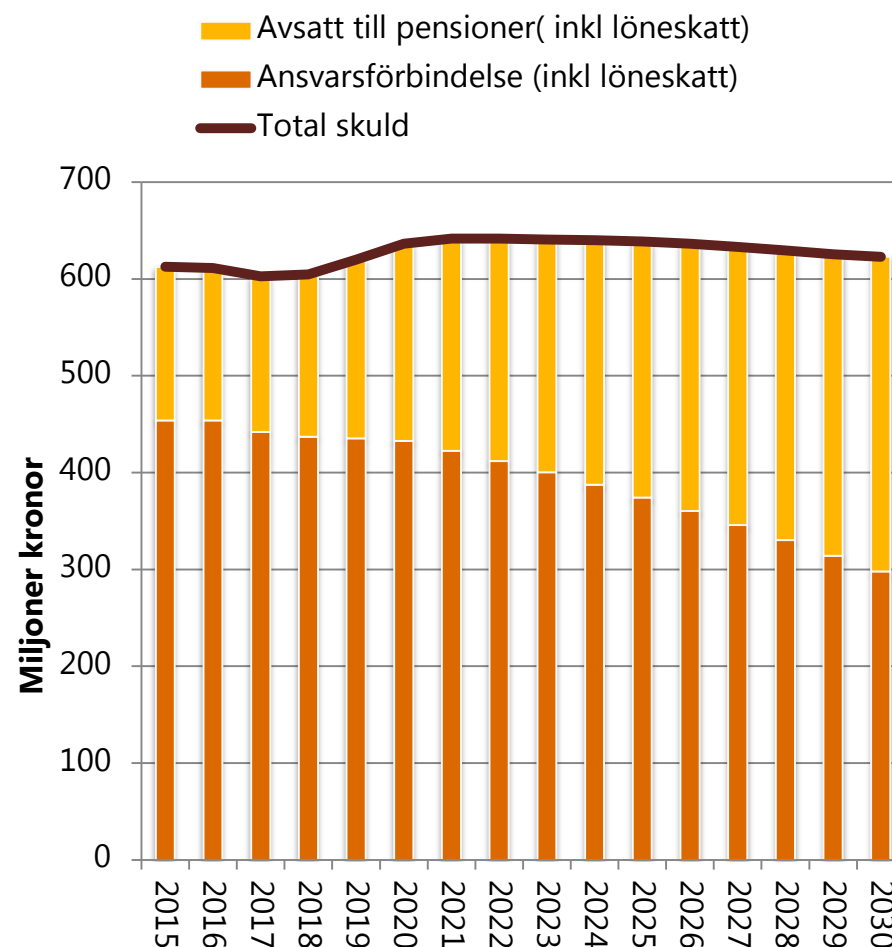
Den höga ökningen av pensioner avsatta i balansräkningen återspeglas tydligt i kommunens pensionskostnad. Kommunens totala pensionskostnad för 2015 är 69 miljoner kronor (inkl. finansiella kostnad). Under perioden fram till 2030 ökar den med 36 miljoner till 105 miljoner kronor.

Kommunens pensionsskuld

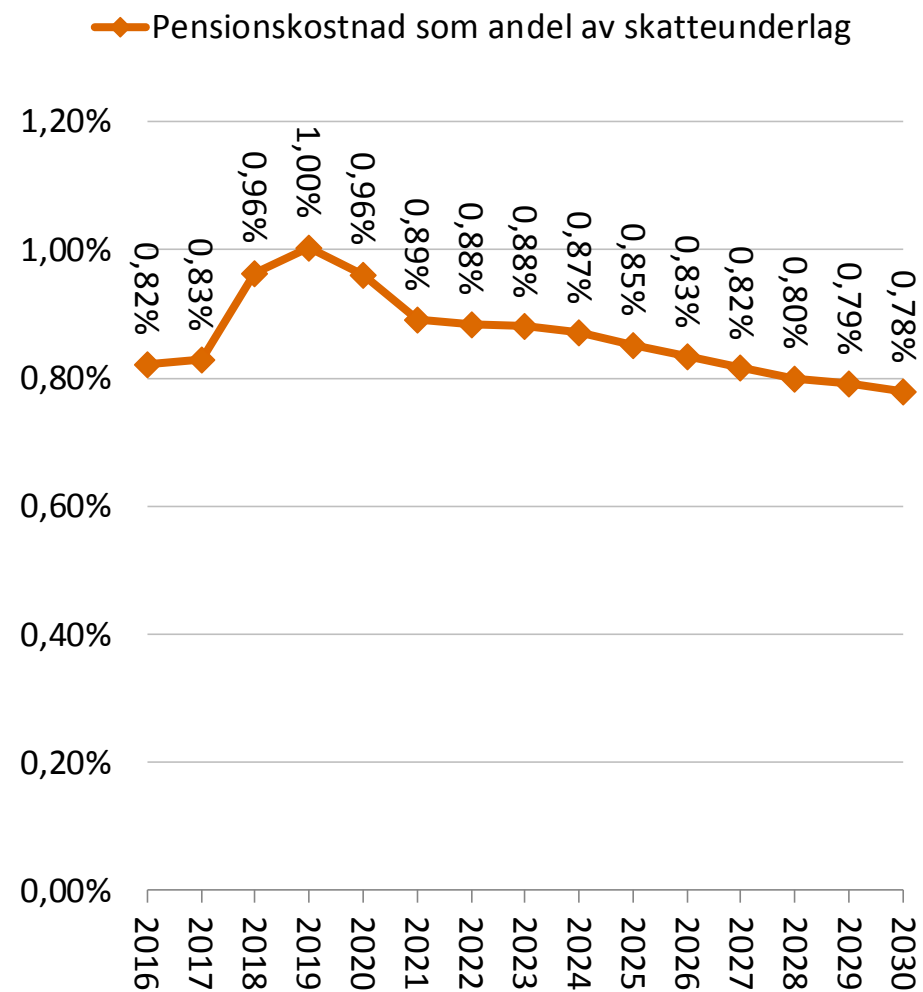
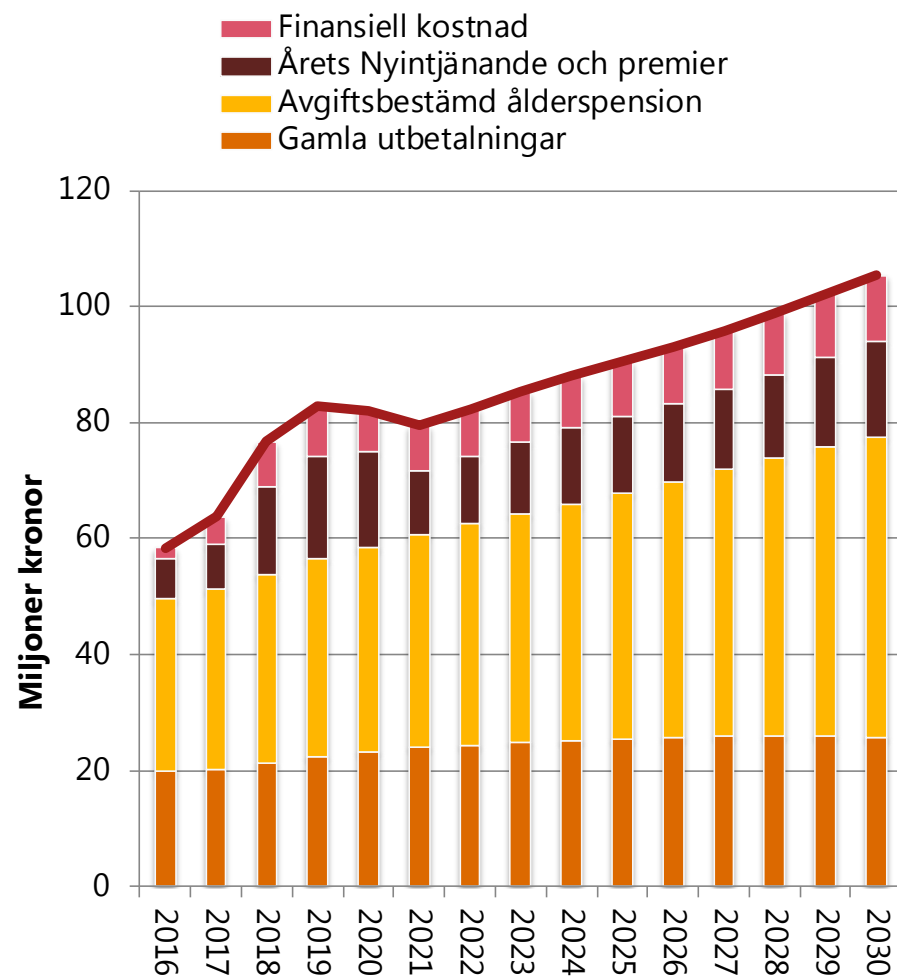
Kommunens pensionsskuld omfattar pensioner intjänade före 1998 (PA-KL) vilka redovisas som en ansvarsförbindelse och pensioner intjänade efter 1998 (PFA/KAP-KL) vilka redovisas som en avsättning.

Ansvarsförbindelsen minskar till följd av pensionsutbetalningar från 454 mnkr 2015 ned till 281 mnkr i slutet av perioden. Avsättningarna ökar under perioden från 158 mnkr till 339 mnkr till följd av pensionsintjänande.

Avsättningarnas andel av det totala pensionsåtagandet ökas från 26 % till 55 % under perioden vilket medför höga pensionskostnader.

Kommunens pensionskostnad

Kommunens pensionsrisker

Pensionsåtagandet redovisas i enlighet med de riktlinjer (RIPS) som fastställts av SKL. Dessa värderingsgrunder skiljer sig från motsvarande antaganden som fastställs av Finansinspektionen (FI) utifrån både avseende diskonteringsränta och utbetalningslängd (dödlighet).

Skillnaden i värdering är som störst avseende åtagandet som redovisas som en avsättning och som omfattar tjänstemän med löner över 7,5 inkomstbasbelopp (IBB).

Bibehålles dessa skillnader finns det mycket som tyder på att kommunen idag undervärderar pensionsåtagandet och detta kan leda till ytterligare kostnadsökningar under perioden utöver de som redovisas i KPA:s pensionsprognos.

Införande av en ny redovisning av pensioner kommer att medföra en ökad risk då alla avvikelser tas över resultaträkningen.

Pensionsrisker kan inte helt elimineras men de kan begränsas eller förstärkas beroende på vilket eller vilka val kommunen fattar avseende pensioner.

Val av finansieringsform där kommunen idag valt att återlåna pensionsmedlen innebär att pensionsrisken i huvudsak stannar kvar inom kommunen.

Återlåning av pensionsmedel är en vanlig finansieringsform och bör för att motverka det ökade risktagandet ge en avkastning som mer än väl väger upp de risker som tas.

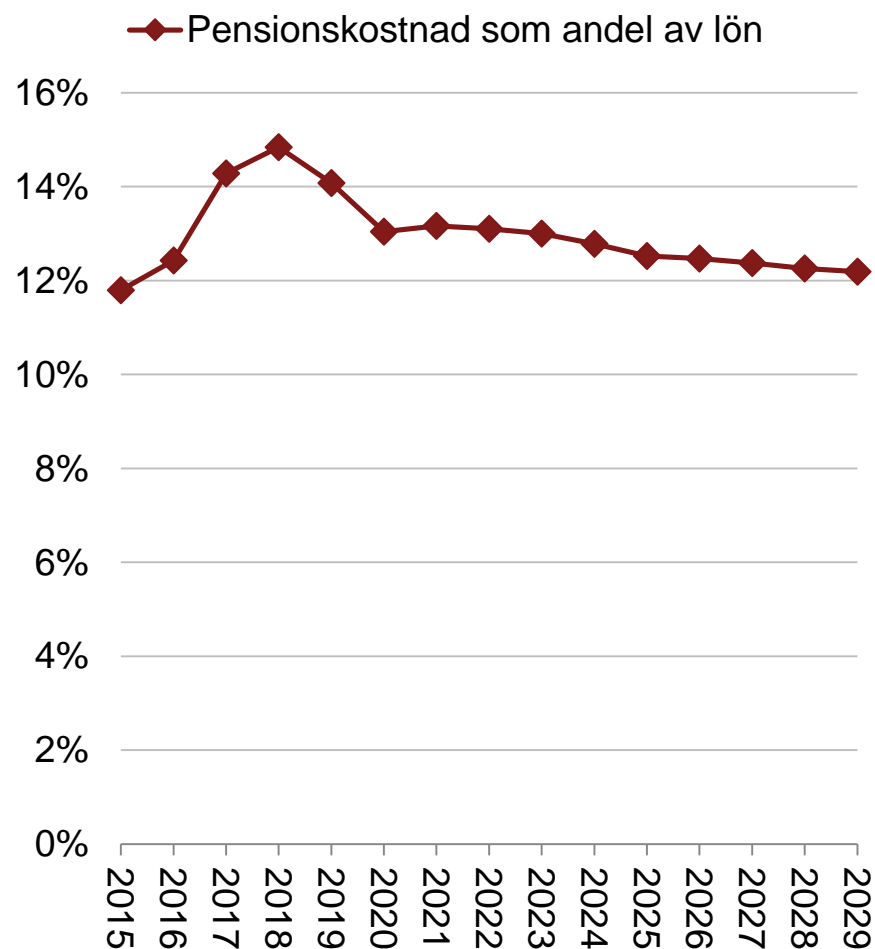
Kommunens pensionskostnad

Kommunen kostnadsför idag pensionsutbetalningar från ansvarsförbindelsen, ökningen av pensionsavsättningen samt löpande premier till försäkringsbolag.

Kommunens totala pensionskostnad inklusive utbetalningar på pensioner intjänade före 1998 kommer fram till 2030 öka från 58 till 105 miljoner kronor i löpande priser.

I relation till kommunens förväntade skatteunderlag handlar det på längre sikt dock om ett något minskat finansieringsbehov. Prognosen tar dock inte hänsyn till risker förknippade med pensionsåtagandet både avseende utbetalningar eller pensionsintjänande.

Kommunens pensionskostnad är idag hög. Detta indikerar en generellt sett hög lönebild och en ökad känslighet för risk. Detta då pensionsrisk är starkt korrelerad till lön och som innebär att mindre avvikelser från prognos får större effekter än för en kommun med en lägre pensionskostnad.

Intäkter från skatter och utjämning

Intäkter från skatter

Årlig förändring miljoner kronor och procent

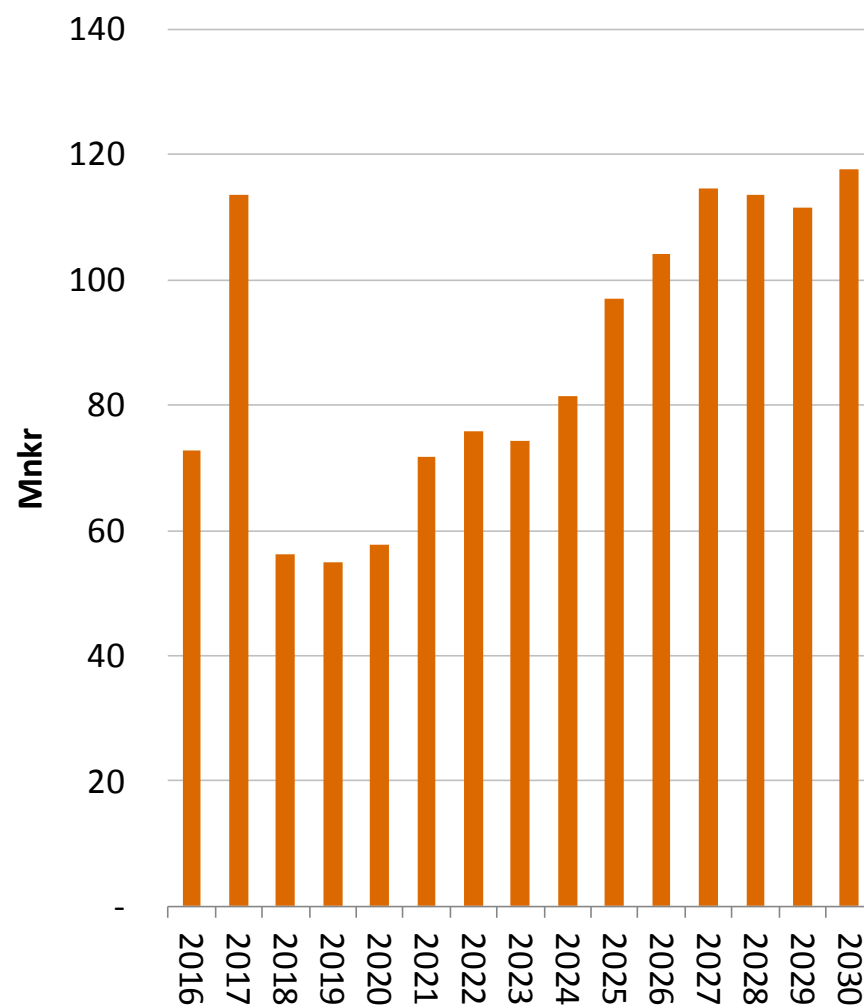
Skatteunderlaget och därmed utvecklingen av kommunens skatteintäkter antas följa skatteunderlaget i riket justerat för kommunens snabbare befolkningsökning.

I beräkningen har vi antagit oförändrad skattekraft och skattesats för perioden fram till 2030.

Den kraftiga ökningen 2017 beror på kommunens starka skatteunderlagsökning 2015. Det är två års fördröjning på när kommunens egen ökning slår i genom i utbetalningarna. I avvaktans använd en prognos som fastställs av regeringen.

Att den årliga förändringen blir allt större beror på att beräkningarna redovisas i löpande priser.

Observera att ökningen förutsätter en konjunkturlös ekonomi efter 2021.

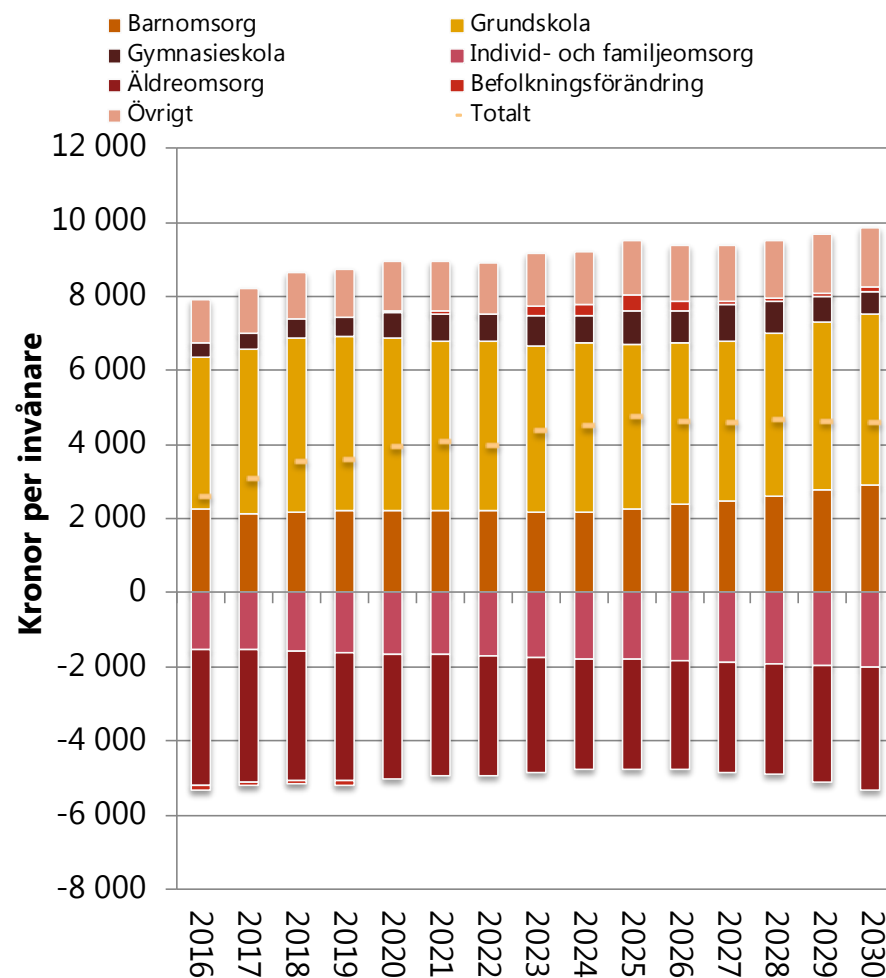
Kostnadsutjämning 2016–2030

Per delmodell

Kommunens bidrag från kostnadsutjämningen ökar under perioden. Det är framförallt kommunens relativa ökning av andelen skolbarn och andel äldre som förklarar.

Kommunen får också de år när befolkningen ökar som snabbast 2023-2026 ersättning för denna tillväxt.

Någon bedömning av kommunens relativa sociala struktur görs inte i denna beräkning utan den antas vara oförändrad.

Kommunalekonomisk utjämning, 2015–2030

Inkomstutjämning

Kommunens bidrag från inkomstutjämningen kommer att följa ökningen av skatteunderlaget i riket. Vi har antagit en relativt oförändrad skattekraft i kommunen 2017 och framåt.

Regleringsposten

Regleringsposten kommer att utvecklas negativt under perioden. Orsaken till detta är att det sker en viss urholkning av statens bidrag till kommunsektorn.

Fastighetsavgiften

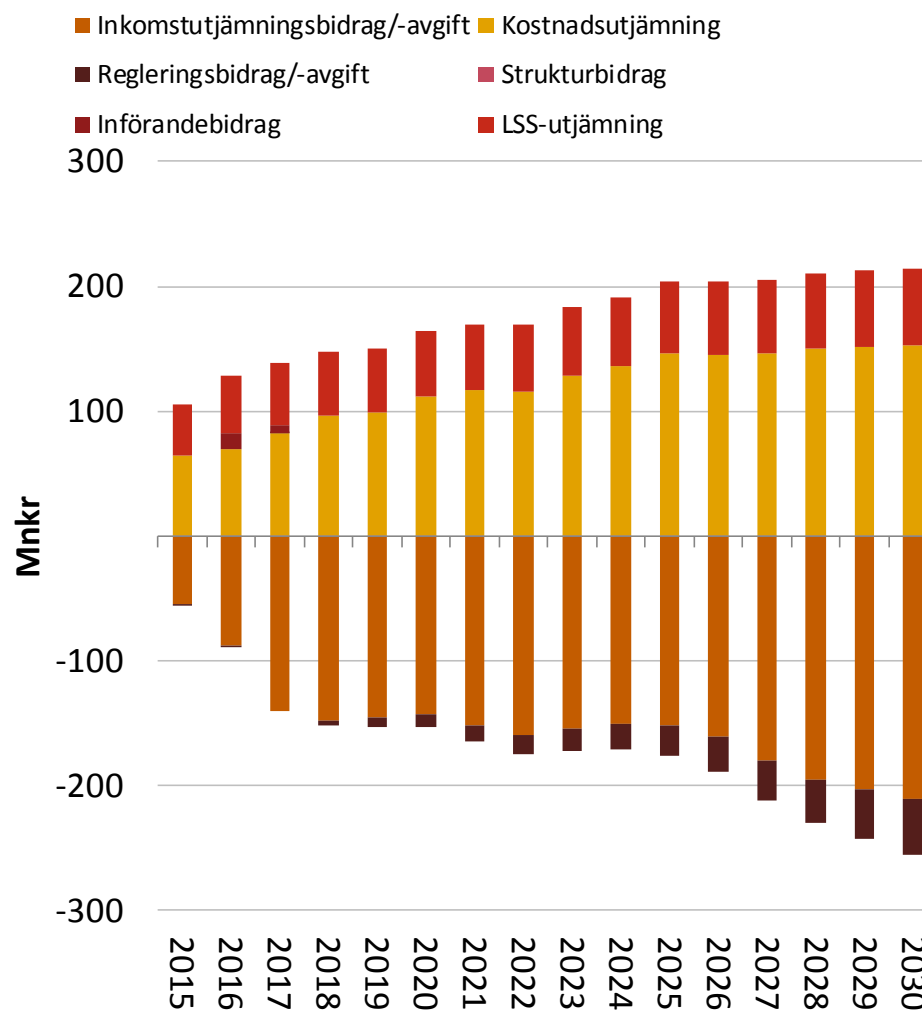
Intäkterna från avgiften antas följa inflationen. Ingen effekt av nya bostäder.

LSS-utjämning

- Relativt oförändrat läge gentemot riket

Kostnadsutjämning

- Se sid 68.

Utveckling av intäkter från skatter och kommunalekonomisk utjämning

Totalt och bidrag till förändring

	2016	2017	2018	2019	2020	2025	2030
Skatteintäkter	5,2%	7,8%	3,7%	3,5%	3,5%	4,8%	4,6%
Inkomstutjämningsbidrag/-avgift	-2,4%	-3,5%	-0,5%	0,1%	0,2%	-0,1%	-0,3%
Kostnadsutjämning	0,4%	0,9%	0,9%	0,2%	0,8%	0,6%	0,1%
Regleringsbidrag/-avgift	0,0%	0,1%	-0,3%	-0,2%	-0,2%	-0,2%	-0,2%
Strukturbidrag	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Införandebidrag	1,0%	-0,5%	-0,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
LSS-utjämning	0,3%	0,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	0,0%
Fastighetsavgift	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Övrigt	0,0%	0,0%	0,0%	-0,1%	-0,1%	0,0%	0,0%
Totalt	4,7%	5,2%	3,5%	3,6%	4,3%	5,2%	4,2%

Avskrivningar

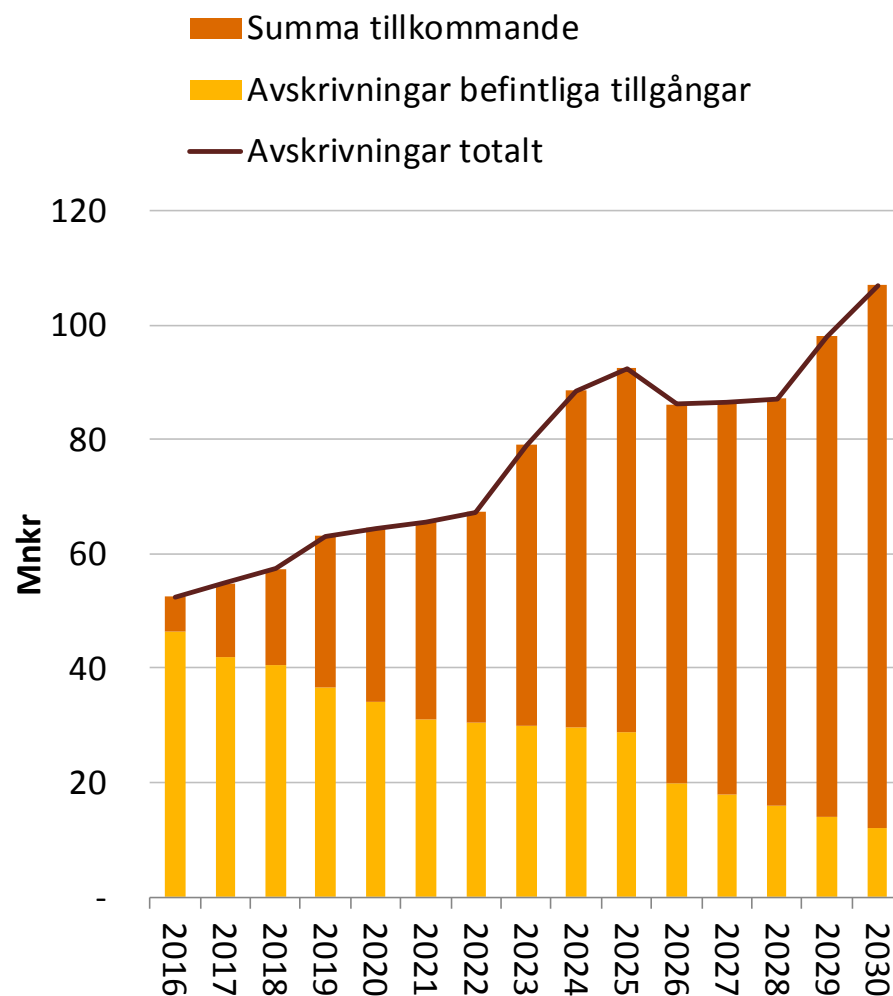
Avskrivningar

Avskrivningarna för de befintliga tillgångarna har simulerats och de minskar naturligt under perioden.

Sedan tillkommer avskrivningarna på ny- och reinvesteringar under perioden. För tillkommande investeringar har antagits en genomsnittlig avskrivningstid på 33 år.

Sammantaget ökar avskrivningarna under perioden. Dels på grund av att kommunen har ökade investeringsvolymerna de kommande åren, dels på grund av att anskaffningsvärdet på reinvesteringar är högre än på de befintliga tillgångar som skrivs av.

Det senare är helt naturligt då priserna ökar över tid.

Utveckling av kostnader och intäkter

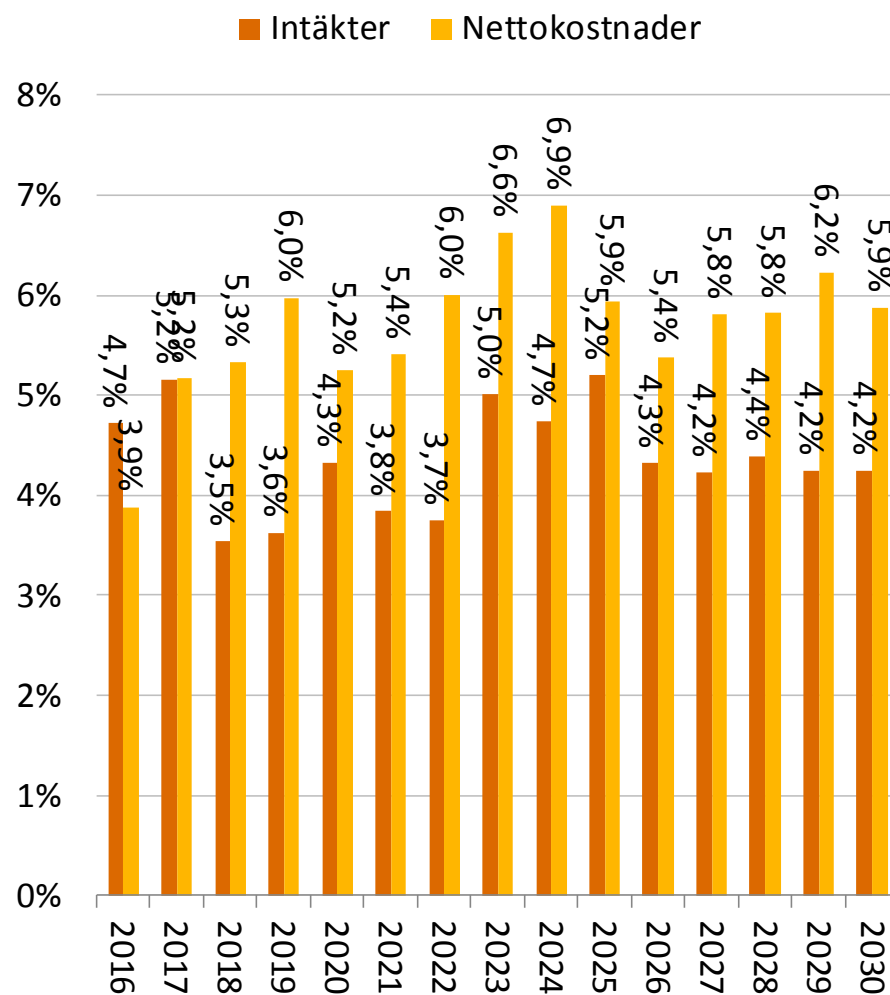
Utveckling av nettokostnader och skatteintäkter, statsbidrag och utjämnings

Under perioden ökar kommunens nettokostnader årligen med mellan 5,2 och 6,9 procent på grund av demografin samt löne- och prisutvecklingen.

Kostnadsökningen är lägre under början av perioden på grund av den lägre löneökningstakten i samhällsekonomin. När sedan konjunkturer normaliseras kommer lönerna att stiga och sätta en press uppåt på kommunens kostnader.

Det underliggande demografiska trycket är också starkare under perioden 2023-2025.

Några kostnadsökningar utöver demografi, pris och löner samt ökade kostnader för avskrivningar och pensioner har inte lagts in.

Utveckling av nettokostnader och skatteintäkter, statsbidrag och utjämning

Intäkterna uppvisar ett liknande mönster och ökar årligen mellan 3,5 och 5,2 procent. Högre löneökningstakt ger en starkare utveckling av skatteunderlaget. Samtidigt ger en snabbare befolkningsökning en starkare ökning av intäkter.

Kommunen kompenseras delvis för den starka befolkningsökningen 2015–2030 via eftersläpningsersättningen inom ramen för den kommunalekonomiska utjämningen. Kompensationen betalas dock ut året efter det att befolkning (och kostnaderna) ökat, se åren 2022-2023.

Trots antaganden om värdesäkring på 3 procent av statsbidragen sker en urholkning av statens bidrag till kommunerna.

Urholkningen består dels av icke full löne- och priskompensation, dels av större kommunalt uppdrag då den så kallade försörjningskvoten ökar. Värdesäkringen motsvarar cirka 0,5 procent i årlig ökningstakt.

Sammantaget ökar intäkterna svagare än kostnaderna vilket sätter ett tryck på kommunens resultat.

De totala nettokostnaderna ökar med 131 procent under perioden fram till 2030.

Intäkterna från skatter, statsbidrag och utjämning ökar med 89,5 procent fram till 2030.

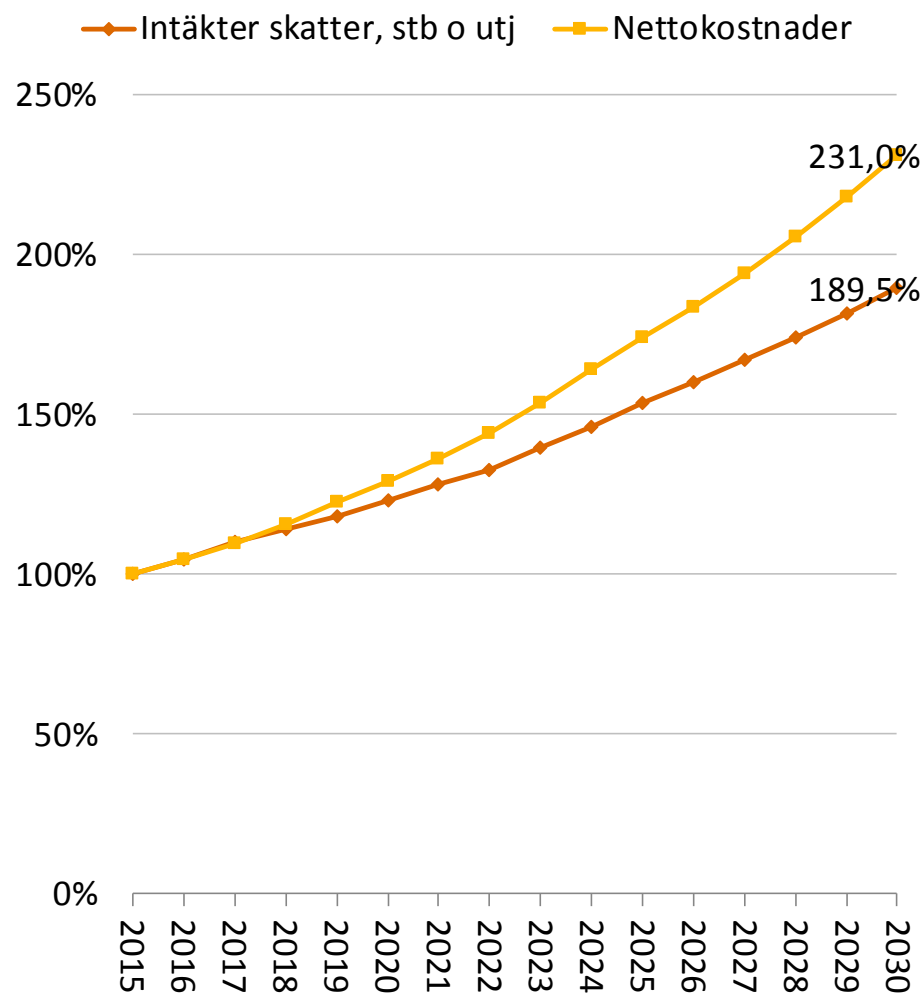
Under perioden uppstår således en obalans mellan kostnads- och intäktsutvecklingen.

Kostnader och intäkter - effektiviseringsbehov

Gapet mellan intäkter och kostnader innebär att kommunen inte har möjlighet att fullt ut finansiera det demografiska trycket (inklusive ökade kostnader för avskrivningar), en full löne- och prisuppräknning samt att uppnå det finansiella resultatmålet.

För att få intäkter och kostnader i balans och uppnå ett resultat enligt målet kan kommunen

- Succesivt höja skatten med 4,29 kronor jämför med utgångsåret
- Årligen effektivisera i genomsnitt med 1,2 procent
- Kombinera ovanstående i olika utsträckning

Finansiellt gap och behov av effektivisering

Det årlig effektiviseringsbehovet är olika stort olika år. Mellan 2020 till 2025 när kommunen växer som snabbast är behovet större. När sedan tillväxten avtar blir behovet något lägre.

I beräkningarna ligger en konjunkturlös ekonomi efter 2020. Det kommer med all säkerhet att uppstå även hög- och lågkonjunkturer åren efter 2020.

Detta ger att effektiviseringsbehovet för enskilda år kan både bli mindre och större.

	-2020	-2025	-2030	TOTALT
Gap uttryckt i skattesats för att nå resultatmål	0,95%	2,74%	4,29%	4,29%
Genomsnittlig effektivisering	0,93%	1,7%	0,98%	1,15%

Kassaflöde och finansieringsbehov

Finansiering av investeringar

Kommunens investeringsutrymme utgörs av kommunens resultat och årets avskrivningar.

Kommunens planerar för ett resultat på 2 procent av intäkterna från skatter, statsbidrag och utjämning.

För att uppnå detta krävs en årlig effektivisering på i genomsnitt 1,2 procent.

Om kommunens planerade investeringar är större än den likviditet som kommunen skapar via resultat och avskrivningar uppstår ett finansieringsbehov.

Finansieringsbehovet kan lösas genom en kombination av följande:

1. sälja tillgångar (finansiella och/eller materiella)
2. ta upp lån till motsvarande belopp
3. höja resultatmålet och öka den egna finansieringen (dvs. öka den årliga effektiviseringen)
4. omprioritera/minska investeringsutgifter över tid.

Finansiering av investeringar m.m.

De samlade investeringarna under perioden uppgår till 3 021 miljoner i löpande priser. Sedan ska kommunen medfinansieras Trafikverkets investering med 65 miljoner kronor

Samtidigt skapar kommunen via den löpande verksamheten (resultat + avskrivningar) ett överskott motsvarande 1 791 miljoner.

Finansieringsbehovet blir således 1 295 miljoner kronor.

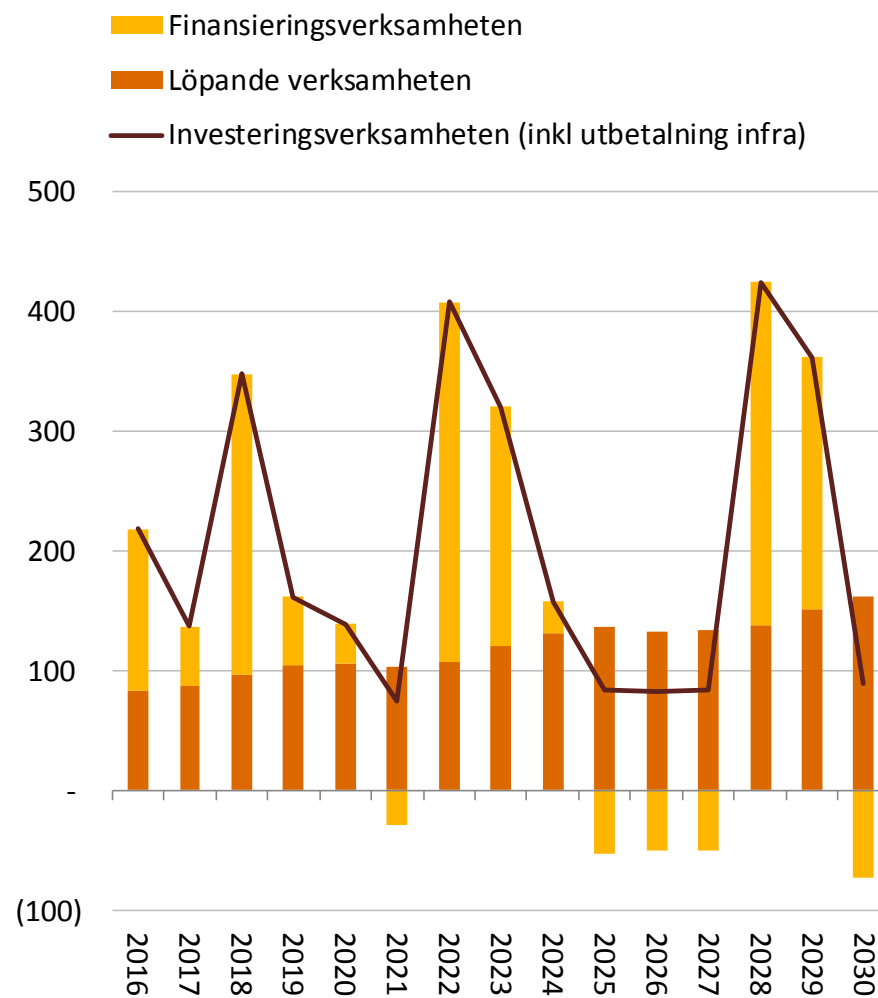
	Mdkr
Investeringar	3 021
Utbetalning trafikverket	65
Totalt utgift	3 086
Resultat	596
Avskrivningar etc. (-)	1 195
Likviditet	1 791
Finansieringsbehov	-1 295

Finansiering av investeringar m.m.

Utgifterna är inte jämt fördelade under perioden. I början, i mitten och i slutet av perioden utgifterna som störst.

För tio av femton år överstiger utgifterna den egna finansieringen.

I det följande har vi antagit att kommunen löser den resterande finansiering genom upptagande av ny lån motsvarande 1,3 miljarder kronor. De fem år som den egna finansieringen överstiger utgifterna antar vi att kommunen amorterar.

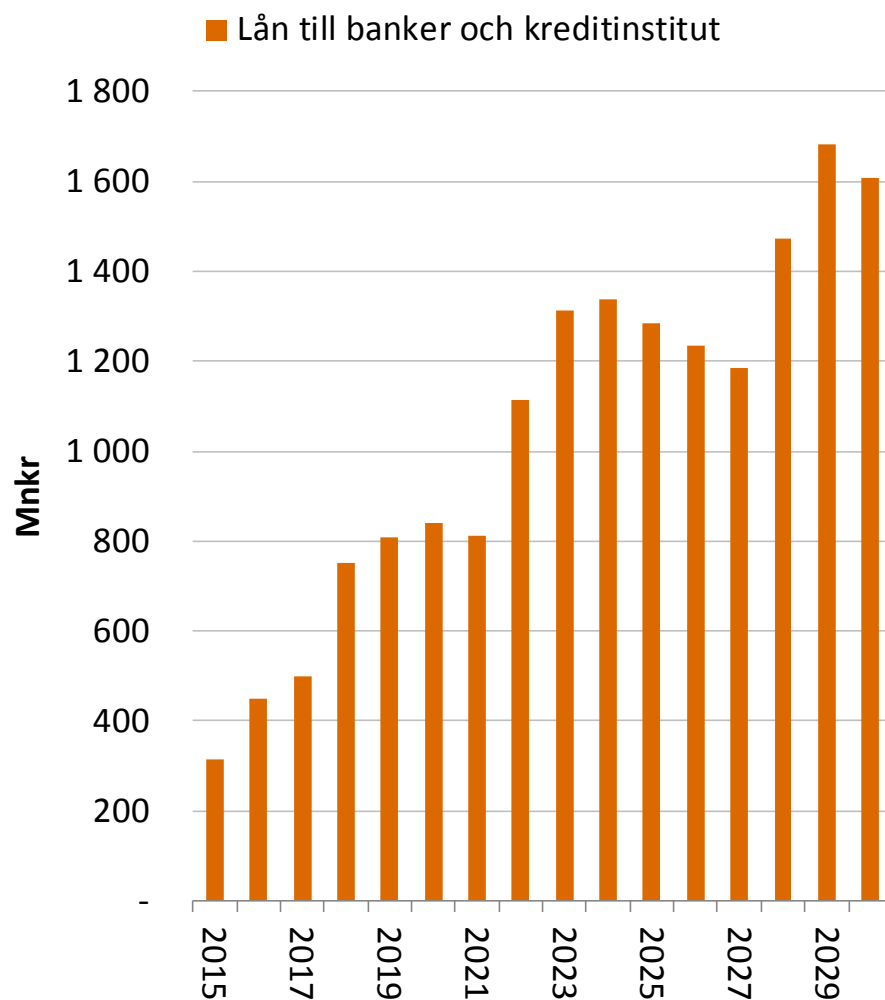

Långfristiga lån 2015–2030

Kommuner har i utgångsläget långfristiga skulder på 300 miljoner kronor.

Givet att kommunen väljer att lösa finansieringsbehovet på 1 295 miljoner uppgår skulden till 1 600 miljoner 2030.

Skuldökningen är som störst i mitten av och i slutet av perioden.

Kassaflöde 2016-2030

Givet ett resultat på 2 procent

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
LÖPANDE VERKSAMHETEN															
Årets resultat	29,1	30,6	31,7	32,9	34,3	35,6	36,9	38,8	40,6	42,7	44,6	46,5	48,5	50,6	52,7
Justering för ej likviditetspåverkan de poster *)	54,0	56,6	64,5	71,7	71,3	67,8	69,5	81,7	91,0	94,2	87,4	87,9	88,6	100,0	109,1
Kassaflöde från den löpande verksamheten	83,1	87,2	96,2	104,6	105,6	103,4	106,5	120,5	131,7	137,0	132,0	134,4	137,1	150,5	161,8
INVESTERINGS-VERKSAMHETEN															
Investeringar	-218	-137	-315	-129	-139	-75	-407	-320	-157	-84	-82	-84	-424	-361	-89
Försäljning	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kassaflöde från investeringsverksamheten	-218,1	-136,9	-315,1	-128,9	-138,5	-74,5	-407,1	-320,0	-157,1	-84,1	-82,3	-83,9	-423,8	-361,2	-89,1
FINANSIERINGS-VERKSAMHETEN															
Nyupptagna lån	135,0	49,7	251,4	56,8	32,9	0,0	300,6	199,6	25,5	0,0	0,0	0,0	286,7	210,7	0,0
Amortering	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-28,8	0,0	0,0	0,0	-52,9	-49,6	-50,4	0,0	0,0	-72,8
Kassaflöde från finansieringsverksamheten	135,0	49,7	251,4	56,8	32,9	-28,8	300,6	199,6	25,5	-52,9	-49,6	-50,4	286,7	210,7	-72,8
UTBETALNING AV BIDRAG TILL STATLIG INFRASTRUKTUR															
Utbetalning av bidrag till statlig infrastruktur	0	0	-32,5	-32,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Årets kassaflöde	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Finansiella nyckeltal, resultat- och balansräkning

Soliditet

Soliditeten mäter kommunens finansiella styrka på lång sikt. Soliditeten mäts på balansräkningen genom att kommunens totala tillgångar sätts i relation till kommunens eget kapital. Soliditeten visar hur stor del av kommunens tillgångar man finansierat med egna medel.

Kommunerna har dock ett finansiellt åtagande som inte redovisas på balansräkningen, den så kallade gamla pensionskulden. För att få mer rättvisande bild är det därför vanligt att redovisa soliditetsmättet inklusive denna skuld.

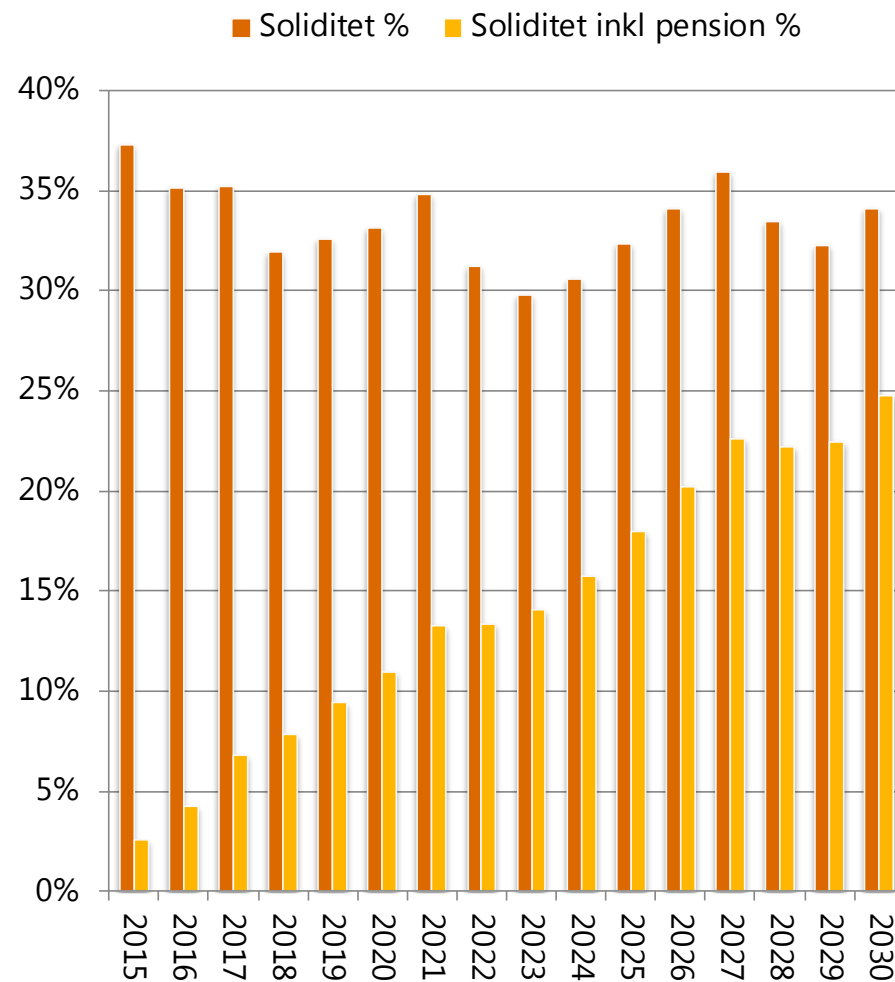
Kommunen har i utgångsläget en soliditet som är lägre än genomsnittet (50 procent).

Miljoner kronor	2015
Tillgångar	1 307,7
Eget kapital	487,9
Skulder	229 700
Avsättningar	590 059
Summa eget kapital, avsättningar och skulder	1307,7
Soliditet, %	37,3%
Ansvarsförbindelse pension	453,9
Soliditet inkl. pension, %	2,6%

Soliditet -2030 givet 2 procent i resultat

Kommunens soliditet försämras något under perioden för att uppgå till 34,1 procent i slutet av perioden. Anledningen till detta är att kommunen finansierar en del av tillkommande investeringar genom upplåning.

Inkluderas den gamla pensionsskulden förstärks soliditen. Anledningen är att den gamla pensionsskulden minskar succesivt under perioden då utbetalningarna är större ränteuppräknings.

Resultaträkning 2016–2030, 1,2 procent effektivisering, miljoner kronor

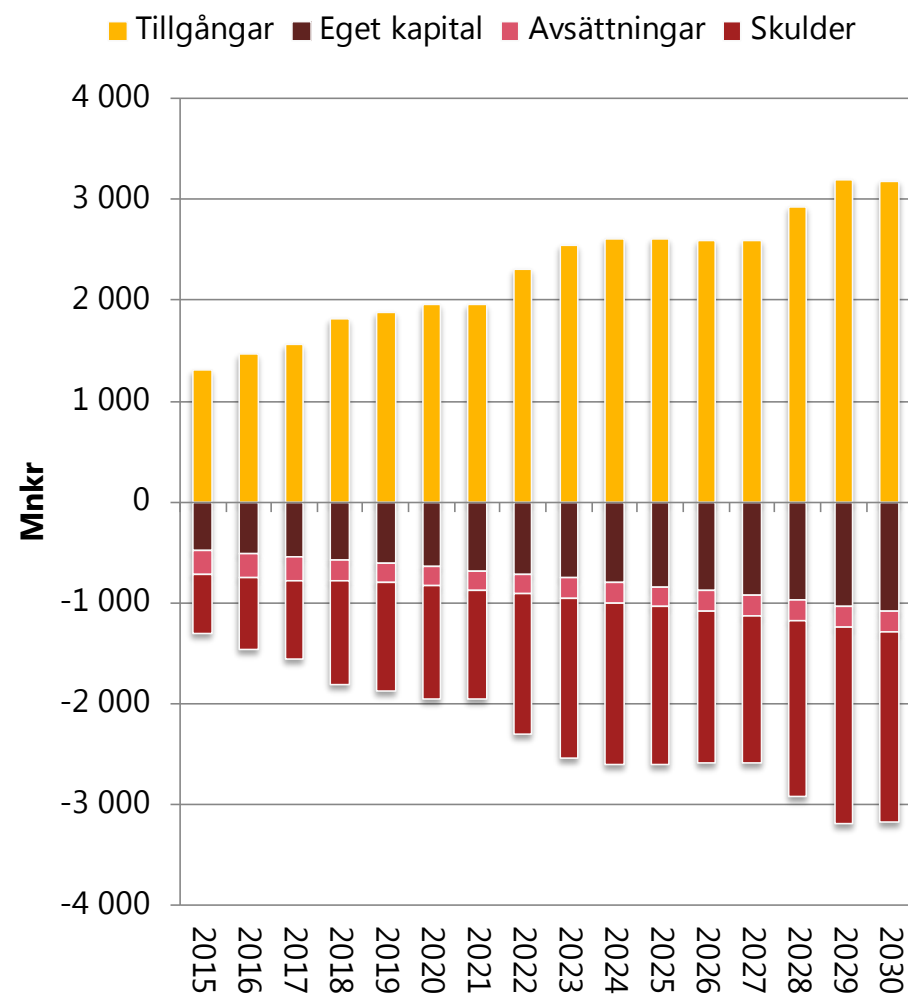
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Verksam. intäkter	246	255	264	276	287	301	316	332	350	367	385	404	424	445	466
Verksam. kostnader	1 617	1 692	1 740	1 797	1 877	1 955	2 022	2 110	2 208	2 326	2 441	2 554	2 663	2 766	2 886
Avskriv. (inkl. nedskrivning)	52	55	57	63	65	66	67	79	88	92	86	87	87	98	107
Verksamhetens nettokostnader	-1 423	-1 492	-1 534	-1 585	-1 654	-1 719	-1 774	-1 857	-1 946	-2 051	-2 143	-2 237	-2 326	-2 419	-2 527
Skatteintäkt.	1 361	1 475	1 531	1 586	1 643	1 715	1 791	1 865	1 947	2 044	2 148	2 262	2 376	2 487	2 605
Gen. statsbidrag och utjämning	95	57	55	58	71	65	56	74	85	93	81	61	50	41	31
Finansnetto	-4	-9	-21	-26	-26	-25	-36	-43	-45	-43	-42	-40	-51	-58	-56
Resultat före eo poster	29	31	32	33	34	36	37	39	41	43	45	46	49	51	53

Balansräkning 2015–2030

Kommunens materiella tillgångar växer i takt med att kommunen investerar. Samtidigt minskar samma tillgångarna med årets avskrivningar.

Det egna kapitalet ökar med årets resultat (2 procent av intäkterna).

Kommunens skulder ökar i takt med den ökade upplåningen.

UTMANINGAR

Utmaningar

- Hantera utbyggnad inom förskola, skola samt äldreboende
 - Påverkar personalförsörjning och lokaler
 - Få till avtal som möjliggör att andra aktörer bygger och bedriver verksamheten
- Stora investeringar i verksamheterna kommer krävas
 - Investeringar utanför kärnverksamheterna – Förbifarten etc.
 - Skapa flexibilitet i lokalförsörjningen om befolkningsutvecklingen blir en annan
- Upprätthålla en god framhållning i likviditetsplaneringen
 - Stora utgifter ska i tid matchas med upplåning/försäljning
 - Skapa goda relationer till kreditmarknaden för att hålla ned ränteutgifter

Utmaningar

-
- Uppnå en effektivisering över perioden på 1,2 procent genom prioriteringar och nya arbetssätt.
 - Räkna hem stordriftsfördelar på kollektiva tjänster när befolkningen ökar.
 - Diskutera resultatnivå kontra pengar till verksamheten
 - För att öka självfinansieringen när investeringarna ökar.
 - Hålla tillbaka upplåningsbehovet
 - God ekonomisk hushållning
 - Ett fortsatt lågt resultatmål ger mer resurserna till verksamheten initialt men på längre sikt tränger ökade räntekostnader undan utrymmet. Det skiljer lite i effektiviseringsbehov mellan de olika alternativen sett under hela perioden.

APPENDIX

Uppräkningsprinciper och styckkostnad

Verksamhet	Uppräkningsprincip	Kostnad , 2015
Politiskt verksamhet	Befolkning 0–w	698
Infrastruktur och skydd	Befolkning 0–w	2 985
Kultur och fritid		
Bibliotek	Befolkning 0–w	404
Musik/kulturskola	Befolkning 7–15	2 633
Övrig kulturverksamhet	Befolkning 16–w	306
Fritidsgårdar	Befolkning 13–19	2 552
Övrig fritidsverksamhet	Befolkning 6–w	1 226
Förskola och skolbarnsomsorg		
Öppen förskola	Befolkning 0–5	1 278
Förskola	Befolkning 1–5	116 606
Familjedaghem 1–12 år	Befolkning 1–12	840

Uppräkningsprinciper och styckkostnad, forts.

Verksamhet	Uppräkningsprincip	Kostnad, 2015
Öppen fritidsverksamhet	Befolkning 6–12	1 372
Fritidshem	Befolkning 6–12	23 524
<i>Skolväsende för barn och ung.</i>		
Förskoleklass	Befolkning 6	29 022
Grundskola	Befolkning 7–15	92 251
Obligatorisk särskola	Befolkning 7–15	3 226
Gymnasieskola	Befolkning 16–19	81 157
Gymnasiesärskola	Befolkning 16–19	4 107
<i>Övrig utbildning</i>		
Grundläggande vuxutbild.	Befolkning 20–64	402
Gy. vuxenutbild. o påbygg.	Befolkning 20–64	3 096
SFI	Befolkning 20–64	1 979

Uppräkningsprinciper och styckkostnad, forts.

Verksamhet	Uppräkningsprincip	Kostnad, 2015
<i>Vård och omsorg</i>		
Vård och omsorg enl SoL o HSL (65+)	Befolkning 65–w, prislappar	..
Vård och omsorg enl SoL o HSL (-65)	Befolkning 0–64,	1 598
Insatser enligt LSS och LASS	Prislappar	..
IFO, ekonomiskt bistånd	Befolkning 20–64	1 322
IFO, vuxenvård	Befolkning 20–64	688
IFO, barn- och ungdomsvård	Befolkning 0–19	2 832
<i>Särskilda insatser</i>		
Flyktingmottagande	0-w	1052
Arbetsmarknadsåtgärder	Befolkning 20–64	307

Uppräkningsprinciper och styckkostnad, äldreomsorg

Givet de kostnader som kommunen har redovisat och antalet personer som erhåller vård i ordinärt respektive särskilt boende har en styckkostnad räknats fram.

Styckkostnaden för ordinärt respektive särskilt boende redovisas för fem åldersgrupper och är uppdelad på män respektive kvinnor.

Skillnader i styckkostnad speglar *endast* en högre andel som erhåller vård. Någon justering avseende antalet hemtjänsttimmar eller vårdtyngd inom särskilt boende är inte gjord.

Ålder	Kön	Ordinärt boende	Särskilt boende	Totalt
65-74 år	Män	4 497	8 091	12 588
	Kvinnor	3 823	3 628	7 450
75-79 år	Män	11 094	19 059	30 153
	Kvinnor	12 748	27 801	40 549
80-84 år	Män	16 712	39 142	55 855
	Kvinnor	40 552	46 219	86 770
85-89 år	Män	52 783	158 622	211 405
	Kvinnor	66 221	212 238	278 460
90-w år	Män	53 326	260 475	313 800
	Kvinnor	69 010	390 712	459 721

Uppräkningsprinciper och styckkostnad, LSS-verksamheten

Givet de kostnader som kommunen har redovisat för LSS-verksamheten och antalet personer som erhåller omsorg enligt de olika LSS-insatserna har en styckkostnad räknats ut.

För de LSS-insatser där inte kostnaderna finns uppdelade har riktvärden från LSS-utjämnningen använts.

Typ av insats	Kronor
Bostad med särskild service	
- vuxna (riktvärde)	1 161 056
- barn	1 451 320
- barn i familjehem	522 475
Daglig verksamhet	348 174
Övriga insatser	
- korttidsvistelse (riktvärde)	314 410
- korttidstillsyn	172 926
- avlösarservice	78 603
- ledsagarservice	78 603
- kontaktperson	31 441
Personlig assistans	
- enligt LSS (riktvärde)	813 592
- enligt LASS	406 796

© 2009 PricewaterhouseCoopers i Sverige AB. Att mångfaldiga innehållet helt eller delvis är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande genom tryckning, kopiering etc.